

Förvaltningsplan för klövvilt

Östergötland 2024–2028

Länsstyrelsen
Östergötland

Titel: Förvaltningsplan för klövvilt i Östergötlands län 2024–2028
Utgivningsår: 2024
Omslagsbild: Stefan Ärtenblad

Sammanfattning

Klöviltstammarna varierar över länet både i utbredning och i populationsstorlek. Etablering sker fortsatt av kronvilt, dovvilt och vildsvin. Populationsstorlekarna varierar främst på grund av fodertillgång, habitat och den jaktliga inriktningen. I flera områden av Östergötland förekommer stammar av älg, rådjur, vildsvin, kron- och dovvilt som konkurrerar med varandra om foderresurserna. Förvaltningen bör därför ske genom flerartsförvaltning. Under de senaste åren har flera forskningsprojekt om hur klövviltsarterna påverkar varandra och foderresurserna när alla arter samexisterar publicerats. Utifrån nytt kunskapsunderlag kan förvaltningen anpassas för bättre resultat.

Klövilt på landsbygden är något som förknippas med östgötsk natur. Det varierade landskapet har under de senaste århundraden hållit goda stammar av hjortdjur vilket är väl känt hos många svenskar och inte sällan hos turister. Möjligheten att få se och komma nära de stora växtätarna lockar många människor till länet och ut i skog och mark. Viltstammarna i länet är en värdefull förnybar naturresurs som medför ett flertal ekosystemtjänster i form av biologisk mångfald, jakt, livsmedel, råvaror, påverkan på vegetation och landskapets struktur, samt bidrar till friluftsliv och naturupplevelser. Viltet är också en klimatsmart del av livsmedelsproduktion på lokal nivå under förutsättning att viltstammarna är i balans med de naturliga foderresurserna.

Det totala klöviltstrycket är på många håll högt med skador som följd både i jord- och skogsbruk och den ekonomiska kostnaden är betydande. Viltstammarnas betestryck ska inte i större utsträckning begränsa brukarens val av gröda och produktion. Stora betesskador inom skogen orsakar inte bara en betydande produktionsförlust med ekonomisk förlust som resultat utan bidrar också till en minskad benägenhet bland markägare att plantera tall och lövträd. Att gran är mindre betesbegärlig än tall bidrar till att markägare ofta väljer att föryngra med gran på marker som är bättre lämpade för tall. Det i sin tur leder till att markens produktionsförmåga inte nyttjas fullt ut samt att skogen får sämre förutsättningar att klara till exempel torka, insektsangrepp, stora snömängder och stormar. Det minskar dessutom skogens foderbärande förmåga vilket missgynnar klövviltets livsbetingelser.

Ett högt betestryck bidrar även till att betesbegärliga trädslag som rönn, asp, sälg och ek (RASE) i mindre utsträckning blir trådbildande, trädarter som inte bara är viktigt foder för klövviltet utan även är viktiga för den biologiska mångfalden.

Klövvaltets omfattning och variation kräver att förvaltningen inriktas mot att bedriva en samverkad flerartsförvaltning. Genom samråd och i samförstånd med samtliga berörda intressen bör en långsiktig plan fastställas med tydliga mål för de i området ingående klövviltsarterna. Finns det inom ett område 3–4 arter av hjortvilt samt vildsvin blir betetrycket högt på de mest begärliga och gemensamma nyttjade betesresurserna. Inom ett sådant område missgynnas framför allt älg och rådjur då de i förhållande till generalisterna har ett lågt utbud av foder.

Bärris och ljungväxter har visat sig vara en gemensam födoresurs som samtliga klövviltsarter nyttjar under större delen av året. Studier visar att den minskning av älgstammen som skett det senaste decenniet inte gett önskad effekt av minskade betesskador på skog. För att nå målen med minskad skadebild inom jord- och skogsbruk krävs åtgärder som minskar den totala klövviltstätheten och åtgärder som säkerställer en god tillgång av alternativt foder, framför allt gällande andelen ljungväxter och ökad andel av trädslagen rönn, asp, sälg och ek samt tall.

Övergripande målsättning

Initierad flerartsförvaltning

Koncentrationen av det samlade klövviltet skiljer sig från område till område, så även inom ett skötselområde. Olika områden kan också hålla olika stora koncentrationer av klövvilt innan det uppstår oacceptabla skador på gröda och skog. Vid problem med viltbetesskador bör därför differentierad tilldelning/avskjutning tillämpas på allt klövvilt. Det innebär att tilldelning inte enbart ska ske utifrån arealsprincipen.

Älgförvaltningsgruppernas roll är att via älgförvaltningsplaner sätta upp mål och riktlinjer för samordning av jakten och älgstammens sammansättning så att de övergripande målsättningarna kan nås. Målen ska vara vägledande för älgjakten och skötseln av älgstammen inom älgförvaltningsområdena som är inrättade i länet. Utöver älgen måste förvaltningen ta hänsyn till stammarna av övriga klövviltsarter. Detta gäller speciellt i områden där dessa klövviltsarter förekommer i större omfattning och påverkar foderresurserna och viktiga allmänna intressen. Flerartsförvaltning bör initieras lokalt, inom skötselområden, där alla inom områdets klövviltsarter tas i beaktning och följs upp genom skötselplaner, inventeringar och avskjutningsstatistik.

Ökad uppföljning av viltstammarna – Mer förutsägbar förvaltning

Insamling av underlag för uppföljning av klövviltsstammarnas utveckling ska öka. Underlag för älgstammen består idag av avskjutningsstatistik, älgobs, slaktvikter av kalv, och bedömning av medelåldern. Under planperioden bör även viltobs, avskjutningsstatistik och slaktvikter på avkommor av kronvilt, dovilt och rådjur sammanställas.

Rapporteringsgraden är viktigare än någonsin för att kunna följa upp och anpassa de kraftiga förändringarna som sker hos klövviltsarterna.

Betesinventeringar och foderprognoser behöver beaktas och följas upp regelbundet.

Väl sammansatta klövviltstammar

Målsättning vid förvaltningen är att klövviltstammarna ska vara väl sammansatta vilket innebär att arterna ska ha en lämplig könssammansättning, en låg andel av årsungar i vinterstam och en hög medelålder. Förvaltningen ska sträva efter att den samlade klövviltstammen ska vara anpassad till lokala födoresurser i landskapet utan att orsaka annat än marginella skador i jord- och skogsbruk.

Klövviltet ska även stå för ett högt jaktligt värde, både sett till rekreation och till lokal och klimatsmart livsmedelsproduktion.

Adaptiv förvaltning och ökad samverkan

Klövviltstammarna ska skötas enligt intentionerna om en adaptiv faktabaserad förvaltning med ökad samverkan i fokus. Samverkan genom en ökad dialog mellan markägare, jord- och skogsbrukare och jägare för en bredare förståelse och ökad kunskap ska utvecklas. Tillsammans ska de verka för att skötselplaner med tydliga mål och riktlinjer för vilt, jord och skogsbruk upprättas.

Genom upprättande av fleråriga skötselplaner och årliga uppföljningar kan förvaltningen anpassas utefter förändrade förutsättningar lokalt och utefter ny kunskap.

Minskade viltskador

Viltstammarnas betestryck ska i lägre grad än tidigare begränsa skogsbrukets produktion. Vid skoglig föryngring ska det vara möjligt att välja trädsdrag utifrån ståndortens förutsättningar, inte utifrån risken för betesskador. Rönn, asp, sälk och ek (RASE) ska förekomma i hela länet samt nå gynnsam konkurrensstatus för att kunna bli trädbildande.

Viltstammarnas betestryck ska inte annat än marginellt begränsa jordbruksnäringens livsmedelsproduktion och lokala inkomster. Det vara möjligt att välja gröda utifrån marknadens- och gårdens behov.

Viltolyckorna ska minska i områden med höga tätheter av klövvilt. Nu sker ca 4000 olyckor per år i Östergötland och antalet har under senaste åren inte påvisat någon minskning.

Rekommendationer för klövviltsförvaltning

- De övergripande och mätbara målen för klövviltstammarna ska ses i sin helhet och genom flerartsförvaltningen bör samtliga klövviltsarter anpassas efter de lokala förutsättningarna för att nå målen, och då inte bara älg och kronvilt.
- Samarbeta mellan intressen och över stora arealer med en gemensam skötselplan och målbild. Anpassa stammarna utefter fodertillgång, viltolyckor och övriga allmänna intressen som råder lokalt och regionalt.
- Anpassa den totala klövviltstätheten efter foderresurser och skadefrekvens. Tillämpa differentierad avskjutning med ökat jakttryck där skador förekommer, till exempel vid olycksdrabbade vägar, jordbruksgrödor eller ungskogar.
- Samla in underlag för samtliga aktuella klövviltsarter inom området, sammanställ och följ upp kontinuerligt. Anpassa därefter förvaltningen utefter samlat underlag. Sträva mot en låg omsättningshastighet, hög andel unga djur i avskjutningen och en god könsfördelning med en hög medelålder.

Innehåll

FÖRVALTNINGSPLAN FÖR KLÖVVILT	1
SAMMANFATTNING.....	3
Övergripande målsättning.....	4
Initierad flerartsförvaltning	4
Ökad uppföljning av viltstammarna – Mer förutsägbar förvaltning.....	5
Väl sammansatta klövviltstammar	5
Adaptiv förvaltning och ökad samverkan.....	5
Minskade viltskador	5
Rekommendationer för klövviltsförvaltning.....	6
FÖRVALTNING AV KLÖVVILT	9
Inledning	9
Nuläge Östergötland	9
Implementering och utbildning.....	11
Aktörers roll i klövviltsförvaltningen	12
Naturvårdsverket.....	12
Länsstyrelsen	12
Övriga aktörer	13
Markägare och jägare	13
System för älg- och kronviltsförvaltning	14
Älg.....	14
Kronvilt.....	15
Förvaltning av övrigt klövvilt.....	15
Skyddsjakt.....	16
Viltet som resurs	16
Rovdjurens effekter på klövviltspopulationer	17
Samförvaltning	18
Arrendeavtal	18
Flerartsförvaltning & födoöverlapp	19
Älgekvivalenter	22
Utfodring och åtling.....	22
Rekommendationer vid utfodring:.....	23

Rekommendationer vid åtling:.....	23
Lokal praktisk samförvaltning - skötselområden.....	24
Mål för klövviltstammarna	26
Hög medelålder	26
Hög andel kalv och kid i avskjutning	26
God könssammansättning – hög andel handjur	27
Mål för skogs- och jordbruk.....	27
Skogliga mål	27
Mål för jordbruk.....	28
Slutord	29
Referenser och litteratur för ytterligare fördjupning	30
Artfakta	30
Effekter och påverkan mellan arterna	30
Landskap och skog	31

Förvaltning av klövvilt

Inledning

Förvaltningsplanen beskriver den rådande situationen i Östergötlands län gällande klövviltet. Planen är framtagen av Länsstyrelsen i samråd med viltförvaltningsdelegationen och innehåller information i syfte att öka kunskapen men också riktlinjer och rekommendationer i linje med de övergripande målen för länets klövviltstammar. Förvaltningsplanen är fokuserad mot en hållbar flerartsförvaltning genom samförvaltning. Med begreppet flerartsförvaltning genom samförvaltning i detta dokument menas att samtliga klövviltsarter förvaltas gemensamt och inte var för sig och att det görs i dialog och samförstånd med samtliga berörda intressen. Inom begreppet hållbar ryms både ekonomiska, ekologiska, sociala och kulturella aspekter.

I delar av Östergötland finns stammar av älg, rådjur, vildsvin, kron- och dovvilt som konkurrerar med varandra om foderresurserna. Därför bör alla klövviltsarter förvaltas genom flerartsförvaltning. Klövviltstammarna varierar över länet både i utbredning och i populationsstorlekar. Populationsstorlekarna varierar främst på grund av fodertillgång, habitat och den jaktliga inriktningen.

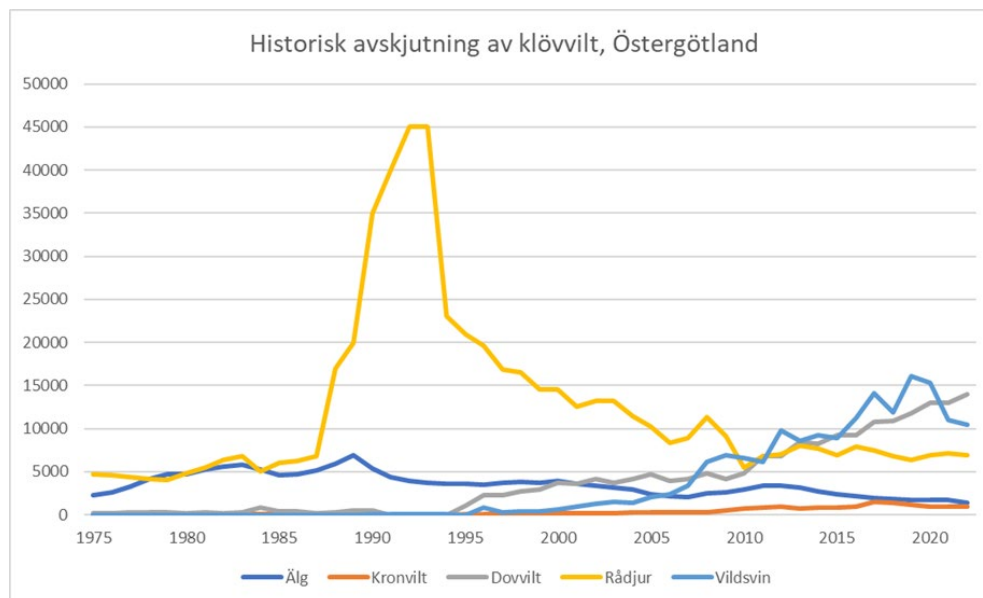
Årligen tar Skogsstyrelsen fram storlek på foderarealen inom skogsbruket på älgförvaltningsområdesnivå. Det totala klövviltstrycket är på många håll högt med skador som följd både i jord- och skogsbruk och den ekonomiska kostnaden är betydande. Viltstammarnas betestryck begränsar brukarens val av gröda och produktion. Stora betesskador inom skogen orsakar inte bara en betydande produktionsförlust med en ekonomisk förlust som resultat utan bidrar också till en minskad benägenhet bland markägare att plantera tall och lövträd. Att gran är mindre betesbegärlig än tall bidrar till att markägare ofta väljer att föryngra med gran på marker som är bättre lämpade för tall. Det i sin tur leder till att markens produktionsförmåga inte nyttjas fullt ut samt att skogen får sämre förutsättningar att klara till exempel torka, insektsangrepp, stora snömängder och stormar. Det minskar dessutom skogens foderbärande förmåga vilket missgynnar klövviltets livsbetingelser. Ett högt betestryck bidrar även till att betesbegärliga trädslag som rönn, asp, sälg och ek (RASE) i mindre utsträckning blir trädbildande, trädarter som inte bara är viktigt foder för klövviltet utan även är viktiga för den biologiska mångfalden.

I älgförvaltningsplanerna för respektive älgförvaltningsområde (ÄFO) ska det framgå hur målen ska nås i den regionala förvaltningsplanen för klövviltet.

Nuläge Östergötland

Utveckling och utbredning av klövviltstammarna i Östergötland har förändrats kraftigt under en relativt kort period. En förändring har skett där stammarna av dov- och kronvilt ökat medan älgstammen minskat. Sedan det nya älgförvaltningssystemet infördes i syfte att öka samverkan mellan markägare och jägare har en medveten sänkning av älgstammen skett med inriktning att minska betesskadorna på skog. Betesskadorna har, enligt Skogsstyrelsens älgbetesinventering (ÄBIN), minskat men inte i den takt som förväntats med tanke på måluppfyllelsen i älgförvaltningen. Viltförvaltning är komplex och många olika faktorer behöver beaktas. Behovet av ökad samverkan mellan jägare, markägare och lantbrukare och en samförvaltning av samtliga klövviltarter har aldrig varit större än idag.

Sett till det totala betetrycket där samtliga klövviltsarter vägs samman är betetrycket inom vissa områden att grovt likställas med det betetryck som var under den s.k. älgexplosionen under 1980-talet (beräknat utifrån avskjutningsstatistik och omsatt enligt älgequivallenter). Det fälls idag betydligt fler dovvilt och vildsvin än rådjur och ungefär lika många kronvilt som älgar i Östergötland vilket ställer höga krav på att i god tid anpassa jakten och förvaltningen för att undvika stora variationer hos viltstammarnas utveckling.

Figur 1, Graf över historisk avskjutning av klövvilt i Östergötland 1975–2023.

Källa: Viltdata.se

Förvaltningen står inför en utmaning där klövviltsförvaltningen behöver anpassas utefter stundande klimatförändring, rovdjursförekomst, rådande förutsättningar i jord- och skogsbruk, livsmedelsstrategi, försörjningsberedskap, politiska beslut och inriktningar, inom- och mellanartskonkurrens, rekreation och det egna jaktliga värdet.

I delar av länet har kalvvikterna minskat, speciellt hos älgen men även hos kron- och dovvilt där koncentrationerna av dessa är höga. Hård foderkonkurrens är troligt en anledning men enligt forskning är troligen även klimatet med tidigare vårar och varmare somrar med försämrad foderkvalitet bidragande till minskade vikter hos arterna. Hur konkurrensen påverkar rådjuren är oklart förutom att de minskar i antal där dovviltstammarna är stora.

Viltskador inom jordbruket är inom vissa områden av länet en av de största motverkande faktorerna för att kunna bedriva ett hållbart jordbruk. Vildsvin och dovvilt står för de övervägande skadorna kopplat till jordbruk och livsmedelsproduktionen.

Förekomsten av stora rovdjur ökar i Östergötland vilket påverkar klövviltet genom framför allt predation. Under 2023 konstaterades det att länet berörs av 2,5 vargrevir och 13,5 familjegrupper av lodjur.

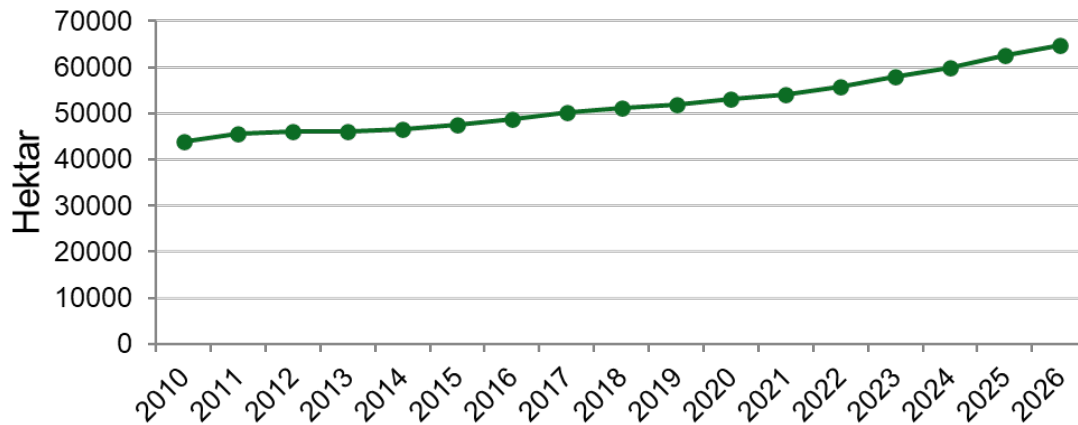
Antalet viltolyckor i biltrafiken har legat relativt stabilt de senaste fem åren. Omkring ca 4000 viltolyckor sker årligen i Östergötland, där dovvilt och rådjur står för den största andelen.

Det har skett och sker förändringar inom skogsbruket som på sikt kommer ge en ökad fodertillgång. Andelen stammar av RASE-trädslagen (Rönn, asp, sälg och ek) ökar i oröjda bestånd. Dessa trädslag är viktiga i klövviltets födointag. Inställningen till ståndortsanpassat skogsbruk, där rätt trädslag planteras utefter trädslagets anpassade ståndort går åt rätt håll. Andelen planterad tall på både mager och mellanmager (mark där tall och gran växer ungefär lika bra)

mark ökar. Arealen foderproducerande ungskog väntas öka med 11,9 procent under de kommande tre åren enligt Skogsstyrelsens ÄBIN-rapport 2023.

Klöviltstammarnas utveckling och kvalitet skiljer sig mellan arterna och över länet. Generellt

Utveckling av foderproducerande ungskogsareal

Figur 2, Utveckling av foderproducerande ungskog. Källa: Skogsstyrelsen ÄBIN-rapport 2023, Östergötland

sett har påverkningsbara faktorer som gynnar kvaliteten under den senast planperioden (2019–2023) ökat genom en högre andel handjur och en ökande medelålder hos stammarna. Effekten av dessa faktorer har varit svag. Reproduktionen har en svag positiv trend medan slaktvikterna hos unga djur minskar. Förvaltningen av klöviltstammarna behöver fortsatt ske adaptivt i samverkan på alla nivåer i förvaltningssystemet och hos den enskilde markägaren, lantbrukare och jägaren.

En mer detaljerad bild av nuläget hos respektive art finns beskrivet under de artspecifika avsnitten.

Implementering och utbildning

Förvaltningsplanen för klövilt i Östergötland är framtagen och förankrad genom delaktighet i form av initiala utbildningar, dialogmöten och grupparbeten och därefter via ett brett remissförfarande. För att nå de uppsatta målen och att riktlinjerna efterföljs krävs en gemensam överskridande acceptans och kunskap för den fortsatta förvaltningen av klövilt som beskrivs i förvaltningsplanen på alla nivåer, från enskilda jägares beslut till de olika nivåerna som enskilda jaktlag, licensområden, älg- och kronhjortssköteslområden och älgförvaltningsområden.

Östergötland har varierad biotop med en stor variation i var klöviltspopulationerna finns. Förvaltningen behöver vara lokalt anpassad och förankrad genom förvaltnings- och skötselplaner. Processen att ta fram lokala planer är komplex. Utöver den lokala anpassningen finns ett antal faktorer som behöver beaktas. Faktorer som biologisk fakta – exempel hur ska en väl sammansatt viltstam se ut, men även andra samband som till exempel hur balansen mellan olika klöviltsarter bäst anpassas beroende på tillgängligt foder. Lokala planer tas fram genom att stegvis väga in underlag och faktorer. Indata till processen kan hämtas ur länets förvaltningsplan för klövilt men också från andra externa källor. Processtegen kan bockas av enligt Länsstyrelsens checklistor anpassade för älgförvaltnings- och älgskötselområden. För de avslutande stegen, dvs simulering av de olika viltstammarnas sammansättning och numerär finns IT-stöd att tillgå.

Efter en genomarbetad och förankrad plan kommer genomförandet av planen och därmed behovet av kontinuerlig uppföljning av hur det går. Utan kontinuerlig uppföljning tappar man möjligheten att kunna sätta in korrigerande insatser i tid. Det är byggstenarna i begreppet "Adaptiv viltförvaltning" – *Vad har vi? – Vart vill vi? – Hur ska vi komma dit? – Hur gick det?*

Det finns efterfrågan på utbildning och stöd i framtagande av planer, inklusive de verktyg som används. Den senaste tidens förändrade viltstammar och klimat kommer troligtvis öka behovet och efterfrågan. Länsstyrelsen och övriga intresseorganisationer behöver initiera utbildningsmöjligheter för att möta efterfrågan som en del i den adaptiva förvaltningen.

Aktörers roll i klövviltsförvaltningen

Riksdag och regering beslutar om de övergripande bestämmelserna för viltförvaltningen i Sverige. Den myndighet som är ansvarig för att de nationella målen nås är Naturvårdsverket. Större delen av viltförvaltningen är regionaliserad på länsnivå genom Länsstyrelsen. Samtliga berörda myndigheter ska bidra till att de övergripande bestämmelserna efterföljs.

Naturvårdsverket

Naturvårdsverket är den centrala myndigheten som ansvarar för jakt och vilt enligt jaktlagstiftningen. Det innebär att Naturvårdsverket har det nationella ansvaret för att Sveriges beslutade politik för viltförvaltningen genomförs. I arbetet ingår bland annat att meddela föreskrifter, fastställa miniminivåer för stora rovdjur och att fördela medel till forskning, inventering och viltskador. En viktig del är också att i samverkan med länsstyrelserna ge vägledning och stöd samt följa upp och utvärdera länsstyrelsernas arbete.

De av Naturvårdsverkets ansvarsområden som har direkt bäring på förvaltningen av klövvilt är:

- Bemyndigande att meddela föreskrifter om jakt på älg och kronvilt, vapen, vapentillbehör och ammunition för jakt samt om åtel
- Översyn av jakttider
- Överprövning av länsstyrelsens beslut rörande älgförvaltningsområdets gränser, älgförvaltningsplaner, älgskötselplaner och skyddsjakt på hjortdjur
- Regeringsuppdrag att främja viltvården med medel från viltvårdsfonden vilket såväl innebär att följa viltstammarnas utveckling samt att främja adaptiv klövviltsförvaltning
- Fördela medel till viltforskning. Naturvårdsverket har även ansvarsområden som omfattar rovdjursförvaltningen vilka kan ha indirekta effekter på förvaltningen av hjortdjur.

Länsstyrelsen

Länsstyrelserna har det regionala ansvaret att förvalta viltet. Länsstyrelserna ska arbeta för att viltförvaltningens nationella mål får genomslag i länet samtidigt som de tar hänsyn till regionala förhållanden och förutsättningar.

I varje län finns en viltförvaltningsdelegation (VFD) som leds av landshövdingen och med en bred representation av företrädare för olika intressen inklusive politisk representation. Länsstyrelsen och Polismyndigheten är de enda myndigheterna som ingår i delegationen, samt Skogsstyrelsen på adjungerande plats.

Delegationens roll är att underlätta en regionaliserad viltförvaltning och ta fram övergripande riktlinjer för viltförvaltningen inom sitt län. Av särskilt intresse för detta uppdrag är övergripande riktlinjer för skötseln av älgstammen och i förekommande fall för skötsel av hjort- och vildsvinsstammarna, samt licensjakt och skyddsjakt inom länet.

Länsstyrelsen har ett brett ansvarsområde inom den regionala viltförvaltningen. De av länsstyrelsens ansvarsområden som direkt kan kopplas till förvaltningen av klövvilt är främst:

- Registrering av jaktområden för älg och kronvilt
- Godkännande av älgförvaltningsplaner och granskning och fastställande av älgskötsel- och kronhjortsskötselplaner
- Inrättande av älgförvaltningsgrupper samt att utse ledamöter i dessa grupper
- Fatta tilldelningsbeslut för jakt inom licensområden för älg
- Beslut om skyddsjakt
- Ta emot och sammanställa jaktresultatet för de registrerade jaktområdena
- Tillhandahålla databas för älgförvaltningen

Övriga aktörer

Skogsstyrelsens roll inom viltförvaltningen är att beskriva skogens tillstånd och förmedla kunskap och data om viltets påverkan på skogen. Data som tillhandahålls är skador på skog samt foderprognoser via resultatet från Älgbetesinventeringen (Äbin).

Skogsstyrelsen har också ett uppdrag att sprida kunskap om hur skogsskötseln kan anpassas för ökad fodermängd. Kunskapsspridningen sker i samverkan med alla aktörer i viltförvaltningen. Myndigheten har även i uppdrag att bedöma skogsskador i samband med ansökan om skyddsjakt.

Andra aktörer som på olika sätt är delaktiga och engagerade i förvaltningen av klövvilt på såväl nationell som regional nivå, är till exempel Lantbrukarnas riksförbund, Svenska Jordägareförbundet och Skogsindustrierna, samt Svenska Jägareförbundet, Jägarnas riksförbund, Nationella Viltolycksrådet och Sveriges lantbruksuniversitet.

Sedan 2014 finns ett Nationellt klövviltsråd med representation av olika intresseorganisationer och berörda myndigheter. Rådet utgör ett stöd för Naturvårdsverkets vägledning i frågor som rör klövviltförvaltning.

Markägare och jägare

Varje markägare har huvudansvaret för förvaltningen på sin fastighet, men viltet rör sig oftast över större områden. Lokala förvaltningsstrategier bör därför tas fram i samverkan mellan markägare, lantbrukare och jägare. Avgörande för arbetet med samförvaltning är att det finns en lokal vilja och förankring. Markägare och jägare har ett gemensamt ansvar att bidra till samhällets och länets antagna mål kopplat till viltförvaltning.

Enligt 4 § jaktlagen (1987:259) ska viltet vårdas i syfte att:

- Bevara de viltarter som tillhör landets viltbestånd och de fågelarter som tillfälligt förekommer naturligt i landet, och

- Främja en med hänsyn till allmänna och enskilda intressen lämplig utveckling av viltstammarna

I viltvården ingår att genom särskilda åtgärder sörja för att viltet får skydd och stöd och att anpassa jakten efter tillgången på vilt. För att åtgärderna utförs och anpassningen sker svarar markägaren och jakträttshavaren.

System för älg- och kronviltsförvaltning

Länsstyrelsen har det regionala ansvaret för klövviltsförvaltningen. Viltförvaltningsdelegationen i samråd med Länsstyrelsen upprättar målsättning och rekommendationer för framför allt älg- och kronviltsförvaltningen regionalt. Målsättningarna och rekommendationerna ska i alla led strävas mot och beaktas utefter lokala förutsättningar.

Figur 2, Beskrivning av älgförvaltningssystemet

Älg

Älgförvaltningsområde (ÄFO)

För att identifiera och beakta lokala förutsättningar är länet indelat i älgförvaltningsområden. I Östergötland finns 8st älgförvaltningsområden fördelade utefter geografiska barriärer och biologiska förutsättningar. I varje älgförvaltningsområde finns en älgförvaltningsgrupp (ÄFG) föreslagen av intresseorganisationer och beslutad av länsstyrelsen. Gruppen består av tre markägarrepresentanter och tre jägarrepresentanter som gemensamt upprättar en treårig älgförvaltningsplan med målsättningar för förvaltningen av älg. Älgförvaltningsgruppen ska särskilt beakta fodertillgång och tolerabla skadenivåer och med dessa som grund beräkna lämplig avskjutning för att nå målen. Älgförvaltningsplanen ska bidra till att de regionala mål som länsstyrelsen och viltförvaltningsdelegationen tagit fram nås. Älgförvaltningsplanen ska godkännas av länsstyrelsen.

Älgskötselområde (ÄSO)

Inom varje älgförvaltningsområde finns älgskötselområden som upprättar treåriga

älgskötselplaner som fastställs av länsstyrelsen. Älgskötselområdets planer ska bidra till att de mål som älgförvaltningsgruppen tagit fram i älgförvaltningsplanen nås samtidigt som lokala förhållanden beaktas. Älgförvaltningsgruppen ska först yttra sig över planen innan den skickas in till länsstyrelsen.

Licensområde och övrig/oregistrerad mark

Det finns även licensområden inom vissa älgförvaltningsområden vilka får en tilldelning direkt från länsstyrelsen. På övrig, oregistrerad mark får ett obegränsat antal kalvar fällas under de fem första älgjaksdagarna.

Att ansluta sin fastighet eller jaktmark till ett älgskötsel- eller licensområde är frivilligt. Vid anslutning till ett skötselområde ges möjlighet att påverka älgstammen över större områden genom samrådsmöten inom ÄSO och ÄFO.

Älgskötselområdets storlek

Ett älgskötselområde ska vara lämpat för älgjakt och vara av sådan storlek att det medger en avskjutning av minst tio vuxna älgar om året, alternativt en avskjutning av minst 5 vuxna älgar om det föreligger särskilda skäl för det. Särskilda skäl är till exempel om området omfattas av stora delar åkerareal, håller en väldigt hög täthet av övrigt klövvilt eller om området håller en hög rovdjurstäthet som påverkar älgstammens täthet. Älgskötselområden som enligt skötselplaner inte har en älgstäthet och avskjutning som omfattar minst 5 vuxna älgar om året kan inte registreras som ett älgskötselområde. Länsstyrelsen prövar om skötselområden uppfyller kraven vid ny- eller omregistreringar, uppfyller inte ett älgskötselområde kraven ska området avregistreras.

I takt med minskad älgstäthet bör älgskötselområden som ligger under eller närmar sig gränsen för kraven påbörja diskussion och genomförande av hopslagning med närliggande älgskötsel- eller licensområden. Vid hopslagningar till större geografiska områden skapas möjlighet till en mer anpassningsbar och adaptiv viltförvaltning där till exempel tilldelningen kan omfördelas mellan områden under säsong om behov av det föreligger. Hopslagning till större områden behöver inte innebära att den lokala förankringen försvinner, befintliga styrelser/grupper inom älgskötselområden kan fungera som delområden i ett större geografiskt älgskötselområde där de lokala förutsättningarna beaktas.

Kronvilt

Kronhjordsskötselområden (KSO)

Förvaltningssystemet för kronvilt sker inom kronhjordsskötselområden som kan likställas med älgskötselområden. De upprättar i likhet med älgskötselområden en treårsplan innehållande bland annat planerad avskjutning. I de flesta fall innefattar kronhjordsskötselområdena samma geografiska utformning som älgskötselområden, vilket underlättar samverkan och flerartsförvaltning.

Anslutning till ett kronhjordsskötselområde är frivilligt. På fastigheter som inte är registrerade i ett kronhjordsskötselområde får endast kronhjortskalvar fällas.

Förvaltning av övrigt klövvilt

För övriga klövviltarter finns inget reglerande system, utan s.k. allmän jakt gäller. Vilket innebär att jakträttshavaren kan fälla fritt antal djur under tillåten jakttid. Jakten ska anpassas efter tillgången på vilt samt att man ska främja en med hänsyn till allmänna och enskilda intressen lämplig utveckling av viltstammarna.

På den egna fastigheten har markägaren äganderätt och väljer hur all markförvaltning ska bedrivas. Därför har denne huvudansvar för viltvård, jakt och eventuella skador som uppstår. Enligt jaktlagen har markägare och jägare ett gemensamt ansvar att praktiskt verkställa viltförvaltningen på ett bra sätt.

För att kunna följa utvecklingen av viltstammarna är det viktigt att rapportera jaktresultat via viltdata.se. Viltdata handhålls av Svenska Jägareförbundet och de sammanställer årligen den data som rapporterats in. Denna statistik tillsammans med viltolycksstatistik kan användas för att följa populationernas utveckling.

För de övriga klövviltet saknas krav på skötselplaner motsvarande älg och kronvilt. Då samtliga klövviltsarter påverkar varandra bör dessa inkluderas i förvaltningen genom flerartsförvaltning. Det övriga klövviltet bör omnämnas och beaktas i samma forum som älg och kronvilt i områden där det är aktuellt.

Skyddsjakt

Grundprincipen för att balansera viltstammarna och förebygga eventuella skador som viltet orsakar är att reglera populationerna under ordinarie jakttid. Under den tid jakt inte är tillåtet är viltet fredat, men det finns möjlighet att bedriva skyddsjakt för att förebygga och förhindra skador på exempelvis skog och grödor.

Skyddsjakt är ingen förvaltningsåtgärd utan är ett verktyg som utefter vissa kriterier kan tillämpas i de fall där ingen annan lämplig lösning finns, eller där skadebilden är så pass stor att behovet väger över nackdelarna. Skyddsjakten ska bedrivas i syfte att störa de skadegörande individerna från det skadekänsliga området, därför kan det i vissa fall innebära att kvalitativa förvaltningsaspekter inte alltid kan beaktas.

Skyddsjakt på vilda hjortdjur kan ske efter att myndigheter beslutar om skyddsjakt på myndighetens initiativ eller efter ansökan från en markägare om det föreligger risk för allvarlig skada.

För vissa arter och i vissa situationer finns möjlighet till skyddsjakt på eget initiativ, dvs. utan ansökan. Det gör det möjligt för en markägare/jakträttshavare att förebygga skada genom att kunna skjuta exempelvis årskalv av älg, kronvilt och dovvilt under vissa förutsättningar i skadeförebyggande syfte. Kriterier och vilka arter som får jag skyddsjagas på eget initiativ framgår av Bilaga 4 i jaktförordningen (1987:905).

Länsstyrelsen Östergötland har under 2023 fattat ett skyddsjaktsbeslut på dovvilt som omfattar stora delar av länet över en flerårig tidsperiod. Mer information finns att läsa på Länsstyrelsens webbplats.

Viltet som resurs

Jakten har sedan inlandsisen drog sig tillbaka bedrivits och varit avgörande för överlevnaden i Skandinavien. På hällristningar, runstenar och ornament dokumenterade jägarfolket både sina byten och jaktmetoder. Jakten har med andra ord en lång och stark tradition och även om det idag inte är avgörande för överlevnad så är jakten för många en livsstil och ett stort intresse.

Själva jakten spelar en central roll i viltförvaltningen, förutom jakt och avskjutning är det även i huvudsak jägare som utför samhällsviktiga tjänster som viltinventering, eftersök vid trafikolyckor med vilt, viltvårdsarbete samt utbildningsverksamhet. Jakten är generationsöverskridande och gemensamhetsskapande på landsbygden där utbud av andra sociala aktiviteter ofta är mindre. Jaktens betydelse som friskvård ska heller inte underskattas.

Klövsvilt på landsbygden är något som förknippas med östgötsk natur. Det varierade landskapet har under de senaste århundraden hållit goda stammar av hjortdjur vilket är väl känt hos många svenskar och inte sällan hos turister. Möjligheten att få se och komma nära de stora växtätarna lockar många människor till länet och ut i skog och mark. De stora djuren kan fungera som en introduktion till dagens urbana människa att vilja lära mer av naturen. Naturupplevelser är ett viktigt argument för människor att bosätta sig här eller på andra sätt uppleva länet. De magnifika klövdjuren har som alla djur ett högt egenvärde i vår natur.

Goda möjligheter till jakt är ofta ett lockande argument i samband med försäljning av jord- och skogsfastigheter och kan bidra till stigande fastighetsvärden.

Viltstammarna i länet är en värdefull förnybar naturresurs och måste förvaltas på ett hållbart sätt i balans med övriga näringar. Viltet står för ett stort värde i form av upplevelser, jakt, rekreation, arbetstillfällen och arrendeintäkter för markägare. Viltet kan också vara en klimatsmart del av livsmedelsproduktion på lokal nivå under förutsättning att viltstammarna är i balans med de naturliga foderresurserna. Viltköttet är ett högklassigt klimatsmart kött med lågt fetthinnehåll och stor andel fleromättade fetter. Konsumtionen av viltkött i landet, enligt undersökningar 2022 utgör viltköttet ca 4 % av landets köttkonsumtion.

För att ta vara på viltets värde och resurs krävs att alla parter är beredda att kompromissa för att kunna sätta gemensamma mål och arbeta för att nå dessa. Om man lyckas finns goda förutsättningar att nå en balanserad förvaltning över stora områden med livskraftiga viltstammar, god jakt och inte annat än marginella negativa effekter på övriga areella näringar, på livsmedelsförsörjningen och på naturvärdena i odlingslandskapet.

Rovdjurens effekter på klövsviltspopulationer

Rovdjur har en rad effekter på sina bytesdjur som är relevanta för målen med klövsviltförvaltningen. En rad studier gjorda i norra Europa och Nordamerika har visat att rovdjur kan decimera täta bytesdjurspopulationer. Med en etablerad population av lodjur i länet kan lodjur ha en signifikant effekt på populationerna av främst rådjur och dovvilt och på det viset bland annat minska konkurrensen om foder i skogarna, viltbetesskador och trafikolyckor. En familjegrupp av lo (hona med ungar) dödar i genomsnitt ca 6 rådjur/dovvilt per månad. Motsvarande siffror för ensamman är 3 rådjur/dovvilt och för ensamman 5 rådjur/dovvilt. Det innebär att ca 40 rådjur/dovvilt dödas per år av ett genomsnittligt lodjur. Förekomst av predatorer har också i många studier visat sig ha en effekt på bytesdjurens habitatutnyttjande och rörelsemönster. Det kan ha effekter som att det lokala betetrycket minskar på vissa platser där hjortarna känner osäkerhet och ökar på andra där de känner sig mer säkra.

Rovdjur kan också ha effekter på sjukdomsutbrott hos bytesdjur. Varg har visats sänka andelen vildsvin med tuberkulos genom selektiv predation på sjuka djur. Detsamma kan gälla för svinpest. Studier visar att varg inte heller sprider viruset i sin spillning, och att de effektivt får bort kadaver i landskapet.

På lokal nivå är det viktigt att ta hänsyn till rovdjurstätheten vid avvägning av beskattning av klövviltstammarna. Predationen kan variera beroende på olika faktorer. I förvaltningen av klövvilt i områden med rovdjur bör en ökad uppföljning av klövviltstammarnas utveckling göras, för att bedöma hur stor påverkan rovdjurspredationen har.

Samförvaltning

För att lyckas med att förvalta viltstammarna på ett optimalt sätt krävs bred kunskap, framför allt om hur arterna interagerar. Östergötland har mellan tre och sex klövviltsarter som påverkar varandra och sin omgivning. Just det är motivet för samförvaltning i stället för separata planer för de olika arterna. De parter som involveras i förvaltningen ska ta ansvar för att inhämta både lokalt uppbyggd erfarenhet och ny värdefull kunskap. En god grund för att lyckas är samarbete och god dialog mellan olika intressen.

Med samförvaltning menas en frivillig sammanslutning där jägare, markägare, jord- och skogsbrukare bedriver en flerartsförvaltning som inkluderar alla för området förekommande klövviltsarter inom ett visst geografiskt område. Ett sådant lämpligt område kan vara exempelvis ett redan befintligt älgskötselområde. Inom området bör hänsyn tas till hur viltarterna påverkar varandra och sin omgivning i form av födokonkurrens och betesskador. Genom samråd och i samförstånd med samtliga intressen fastställa en långsiktig plan med tydliga mål för respektive art.

Det är grundläggande att all viltförvaltning bedrivs med respekt för andra näringar och markägare så att de inte påverkas negativt av den enskilde markägarens inriktning.

Det gäller oavsett om jakten bedrivs i egen regi eller kommersiellt, antingen genom traditionella jaktupplåtelser, viltskådning eller arrangerade dagsjakter.

Viltstammarna i länet ökar och idag finns på flera håll både älg, kronvilt, dovvilt, rådjur och vildsvin. Inom länet har det under de senaste åren skett ökad etablering av varg och lodjursstammen har ökat och finns nu spridda över stora delar av länet. Vilket ställer högre krav på jägare och markägare när det kommer till förvaltningen av klövviltstammarna.

På vissa håll i länet är viltstammarna idag så täta att det råder brist på naturligt foder vilket påverkar viltstammarna negativt i form av låga slaktvikter, låg reproduktion och högre dödlighet under exempelvis hårda vintrar. Stora viltstammar och brist på naturligt foder skapar också stora ekonomiska skador i jord- och skogsbruk. Om det i fortsättningen ska finnas kvalitativa och livskraftiga viltstammar samtidigt som man kan bedriva ett meningsfullt jord- och skogsbruk, behöver jägare, markägare, jord- och skogsbrukare samarbeta över fastighets- och jaktområdesgränserna och tillsammans bedriva en samförvaltning över större områden.

Arrendeavtal

Enligt lag har markägaren huvudansvar för viltvård, jakt och skador som uppstår på dennes mark. I de fallen mark- eller jakt utarrenderas är det därför viktigt att reglera sådana frågor i avtal för att undvika konfliktsituationer. Lantbrukarnas riksförbund och Svenska Jägareförbundet har tagit fram underlag för arrendeavtal mellan markägare, jakt- och jordbruksarrendatorer.

I avtalen bör riktlinjer för till exempel åtling och toleransnivå av skador, jaktmetoder, skyddsjakt

och ersättning för skador avtalas. Man bör som markägare eller jordbruksarrendator ha möjlighet till skyddsjakt eller att vidta skadebegränsande åtgärder om skador blir oacceptabla.

Det är viktigt att skador kan värderas av oberoende besiktningsmän, kostnaden för det bör hanteras i avtal mellan parterna. Väl utformade avtal är en viktig del för att undvika motsättningar vid intressekonflikter.

Flerartsförvaltning & födoöverlapp

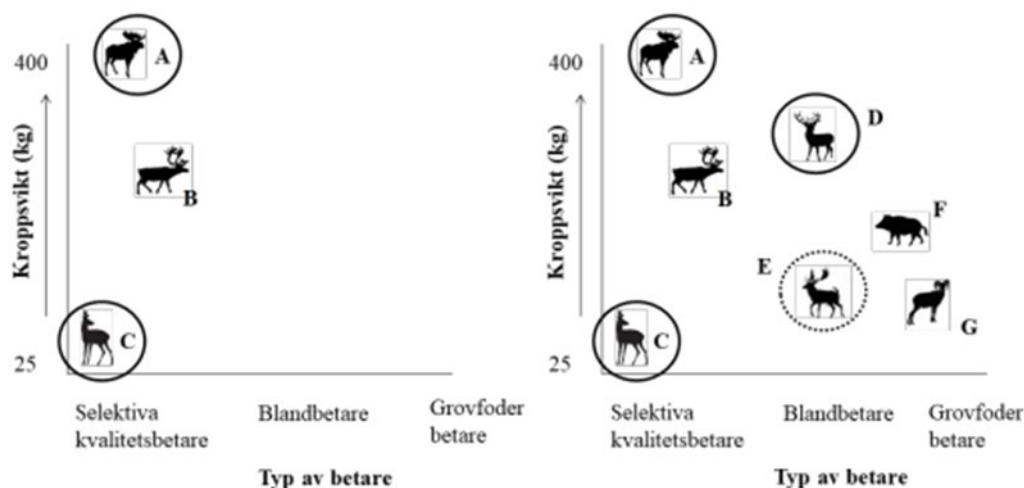
Flerartsförvaltning är ett begrepp som börjar etableras i ett län som Östergötland som inom många geografiska områden berörs av flertalet klövviltarter. Flerartsförvaltning betyder att hänsyn ska tas till alla förekommande klövviltarter och hur de påverkar varandra. Förvaltning av klövvilt är komplex och det är svårt att endast förvalta en klövviltart om det finns flera andra arter som lever inom samma område. Arterna påverkar varandra och hänsyn behöver tas till det sammantagna antalet klövvilt. Om ett större markområde är överens om att älg är den klövviltart som ska prioriteras, så kan den planerade avskjutningen av till exempel dovvilt öka för att ge plats åt älgen.

Att veta hur de olika klövviltarterna utnyttjar tillgängligt foder är nödvändigt för att kunna förvalta stammarna i förhållande till varandra. Gemensamt för de svenska hjortdjuren är att de är idisslare. Även om ett visst födoöverlapp föreligger skiljer sig dietvalen delvis mellan arterna. Hjortdjuren kan delas in i tre olika grupper beroende på deras dietval:

Selektiva kvalitetsbetare (specialister), de betar främst örter, blad, knoppar och späda kvistar, hit hör älg och rådjur.

Blandbetare (generalister), de betar dels samma som selektivbetarna, men de klarar även av en mer fiberrik föda och kan därför beta stora mängder gräs. Hit hör dov- och kronvilt.

Grovfoderbetare, äter främst grov fiberrik föda som t.ex. gräs. Även om inte dovvilt är en ren gräsätare, så är dovviltet det hjortvilt som är bäst anpassat till denna diet.

Figur 3. A. Älg, B. Ren, C. Rådjur, D. Kronvilt, E. Dovvilt, F. Vildsvin, G. Mufflonfår. Rapport "Adaptiv sam- och flerartsförvaltning av klövvilt" (Cromsigt et al 2023).

Det genomsnittliga antalet klövviltarter i det svenska landskapet har förändrats, från 3 arter i mitten av 1900-talet (vänster) till en högre artrikedom i nuläget (höger), vilket samtidigt förändrat näringsbehoven och fodervalen.

Födoöverlappet hos hjortviltet skapar en konkurrens mellan arterna om en gemensam och begränsad foderresurs. Nedan visas födoöverlappet hos hjortviltet enligt skandinaviska studier sammanställda av Myrnerud (2000).

Älg – Rådjur 21–34% överlapp

Älg – Kronvilt 32% överlapp

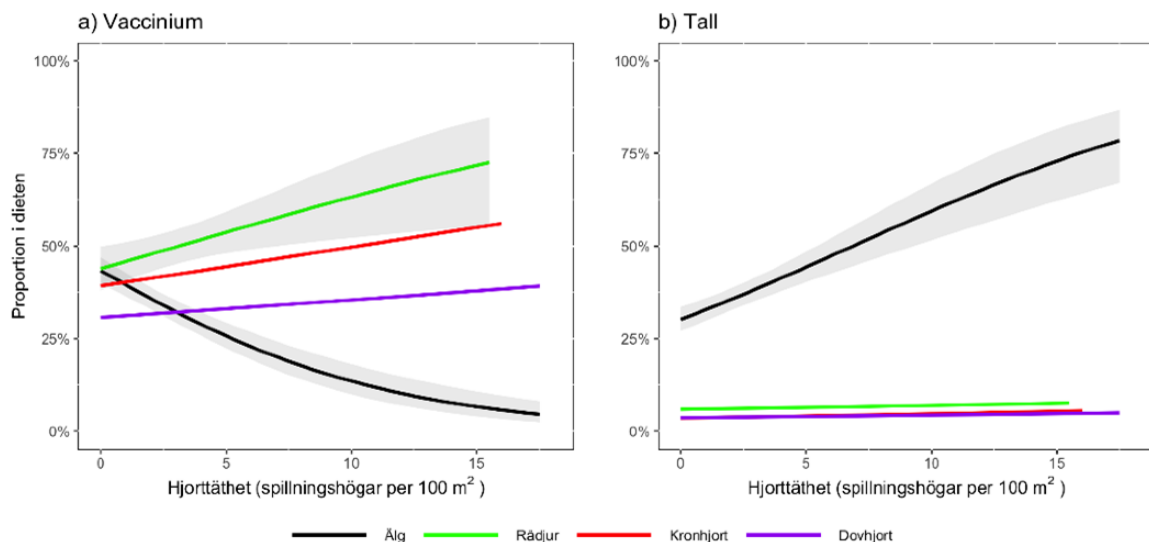
Älg – Dovvilt 25–50% överlapp

Rådjur – Kronvilt 29% överlapp

Rådjur – Dovvilt 40–75% överlapp

Om det inom ett område finns flera arter av hjortvilt samt vildsvin blir betestryck högt på de mest begärliga och gemensamma nyttjade betesresurserna. Inom ett sådant område med flera arter som konkurrerar om fodret missgynnas älg och rådjur mest då de i förhållande till blandbetarna/generalisterna har ett lågt utbud av foder. Detta syns på flera håll i landet, där till exempel dovviltsstammarna ökar, minskar rådjursstammen och slaktvikterna på älg. Det kan leda till ett högre betestryck på produktionsskog och jordbruksgrödor när det primära utbudet av foder minskar.

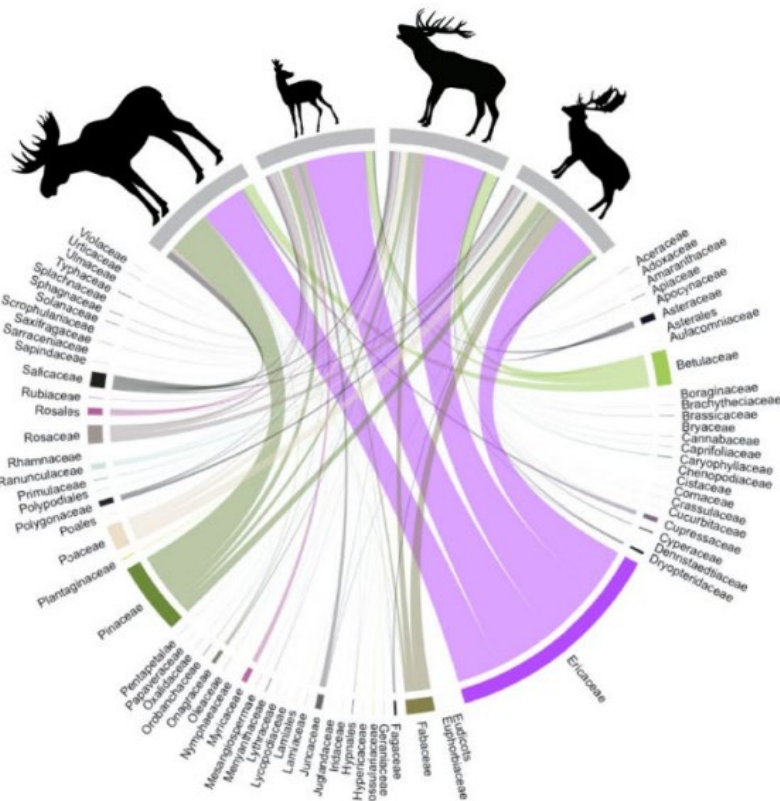
Växternas begärlighet är en stor faktor för vilka växter klövviltet väljer. Men också växternas tillgänglighet för viltet har visat sig vara en bidragande faktor till viltets preferenser. Tallfoder finns oftast koncentrerat i ungskogar medan de mer begärliga och mindre vanliga lövträden finns mer utspridda över större delar av landskapet. Det innebär att älgen till exempel kan göra energimässiga vinster genom att beta tall då de inte behöver röra sig över stora områden, trots att tall inte är lika eftertraktat foder som lövträden. Det kan även bidra till att betesskador i ungskogar med tall riskerar att drabbas av kraftiga betesskador trots en låg andel älgar, framför allt i områden med låg andel tallungskogar.

Bärris är en viktig del av födan för allt hjortvilt i Sverige och konkurrensen om detta blir högt vid höga tätheter. Om bärriset blir en bristande resurs kommer flera arter att börja beta övriga växter som är mindre begärliga. Älgen är här extra utsatt då den i jämförelse med övrigt klövvilt har svårare att beta i markskiktet. Enligt figur 4 framgår det att älgens födointag av bärris (Vaccinium) minskade vid högre tätheter av hjortdjur, medans mängden tall ökade.

Riksskogstaxeringen har visat att blåbärsris har minskat med 20% de senaste 20 åren och med 50% sedan 1950-talet i södra Sverige. Orsaken är täta granskogar med korta omloppstider och markberedning men även klimatförändringar kan spela in. Med minskad tillgång till bärris och annat foder drivs älgen till att beta tall. Stor konkurrens om födan under barmarksperioden kan också leda till att älgen börjar beta på tall under tider på året då den egentliga födan skulle bestå av annat. Figuren nedan visar ett betesschema för de fyra hjorddjuren. I figuren framgår att bärris (rosa band) är en viktig resurs för alla arter medan tall främst nyttjas av älg (mörkgrönt band). Vidare ser man att älgen nyttjar minst antal fodertyper och att dovvilt nyttjar flest.

Figur 4, Grafer över sam- och flerartsförvaltning

: Rapport "Adaptiv

Figur 5, Betesschema för hjorddjuren älg, kronvilt, dovvilt och rådjur.
Källa: Rapport "Adaptiv sam- och flerartsförvaltning av klövvilt
(Cromsigt et al 2023).

Örter, späda knoppar, löv, späda kvistar och vissa gräsarter är också resurser som det uppstår stor konkurrens om. Här har älgen en viss fördel i sin storlek vilket gör det möjligt för den att beta löv och knoppar på högre höjder än övrigt hjordvilt. Men är klövviltstammarna för stora minskar givetvis mängden foder som kommer upp i den höjden. I den lägre beteshöjden blir rådjuret mest lidande då det är en selektivbetare. Som jämförelse kan man titta på nyttjandegraden av gräsarter. Rådjuret nyttjar endast 30 % av gräsarterna medan dovviltet kan nyttja 90 %. Höga tätheter av dov begränsar då kraftigt rådjurens fodertillgång då de dessutom nyttjar bete i samma skikt och beteshöjd. Detta kan leda till att rådjuren i större utsträckning betar årsskott på produktionsplanter.

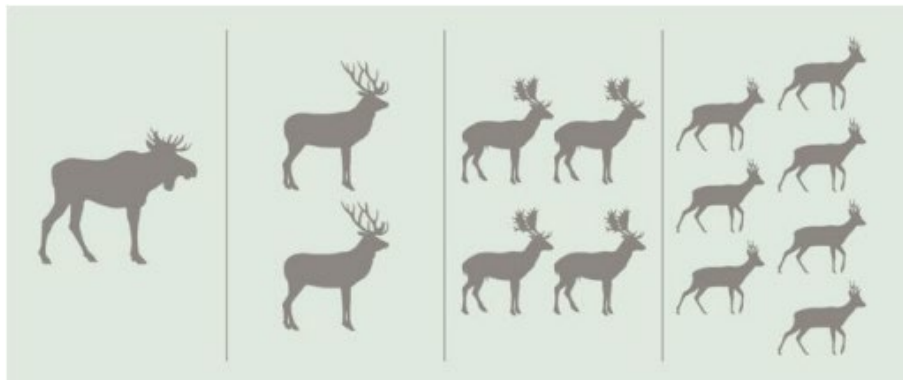
För att få bukt med stora betesskador bör man först och främst ta reda på vad som i grunden orsakar dessa. Effekten av en sänkt älgstam har inte visat sig ge de effekter av minskade betesskador på skog som förväntats. Framför allt inte i områden med en väldigt hög täthet av övrigt klövvilt. Enligt studier är den faktor som genomgående visar starkast samband med omfattningen av tallskador är mängden tallfoder; högre täthet av tallstammar i ungskog ger en

utspädningseffekt, och således mindre andel skadade tallstammar i landskapet. Sänker man tätheten av övrigt klövvilt och skapar mer foder i landskapet bör betesskadorna på produktionsskog kunna minskas. Ett skogsbruk som ger variationsrika skogar med avseende på öppenhet, hög tillgång på lövträd i olika åldrar, samt en större andel tall skulle troligtvis ge högre kalvvikter och minska konkurrensen om fodret i skogen.

Älgekvivalenter

För att enklare uppskatta det samlade betestrycket av klövviltstammarna inom ett område, kan klövviltarternas konsumtion av foder grovt beräknas utifrån kroppsstorleken.

Vid användning av denna metodik ska det beaktas att kroppsstorleken inte nödvändigtvis behöver spegla födointaget och att klövviltarterna inte har 100 % födoöverlapp. Nedan visas den omräkningsfaktor som används när man pratar om älgekvivalenter.

Figur 6, Bilden visar sambandet mellan olika hjortdjursarterna och deras energibehov uttryckt som älgekvivalenter. Källa: Rapport "Skog och Klövvilt" (Naturvårdsverket & Skogsstyrelsen 2023)

1 älg = 2 kronvilt 1 älg = 4 dovvilt 1 älg = 7 rådjur

För att enkelt räkna ut och få en bild av det samlade betestrycket för ett område kan framtagna mall för gemensam skötselplan för samtliga klövviltarter användas. Denna mall återfinns hos Länsstyrelsen.

Utfodring och åtling

Det är skillnad på utfodring och åtling, skillnaden är i vilket syfte fodret läggs ut. Länsstyrelsen Östergötland avråder från utfodring förutom under exempelvis hårda och tuffa vintrar då framför allt hjortviltet kan få det svårt vid mycket snö och skare, då kan stödutfodring bedrivas. Utfodringen ska ej vara så omfattande att den blir populationshöjande utan ska bidra till att det befintliga viltet klarar av vinterhalvåret. Vid åtling är syftet jakt och den ska därför endast nyttjas i närhet till när vakjakt ska ske på platsen.

Viktigt att beakta vid en åtel/utfodringsplats är smittorisken av sjukdomar som ökar när flera individer samlas på en liten yta. Länsstyrelsen och flera intresseorganisationer avråder från fodermedel såsom rotfrukter, då det inte anses vara bra för djurens hälsa.

Rekommendationer vid utfodring:

- Kommunikation mellan markägare och jägare. Det krävs markägares tillåtelse att utfodra, samverka angående placering och mängd foder. Enligt 34 § jaktlagen är det inte tillåtet att utan lov locka vilt från någons annans jaktområde genom utfodring eller på något annat sätt.
- Enligt Jordbruksverket omfattas utfodring av vilda djur av foderregelverkets krav på registrering. Det finns dock ej krav på registrering om det rör sig om mindre mängd foder under ordnade former (Jordbruksverkets webbplats). Mängden foder ska anpassas för att inte bli dåligt och uppfylla kraven inom foderhygienförordningen.
- Foderhygien är viktigt för att ej sprida sjukdomar. Gammalt foder får ej tillåtas att ligga kvar och mögla eller på annat sätt bli dåligt.
- Välj en skyddad plats och förse platsen med foder genom hela vintersäsongen. Särskilt dovhjortar är känsliga vid kraftigtinterväder i nära anslutning till avslutad brunst (november)
- Placera foderplatsen så att viltet avleds från skadekänslig jordbruksmark och ny föryngrad- eller ung skog för att undvika betesskador.
- Se till att ha god marginal till grannmarker (alternativt samförstånd) och bilvägar.
- Då starka individer ofta tar utfodringsplatsen i anspråk och motar bort mindre individer eller arter är flertalet utspridda foderplatser ett bra alternativ för att fördela fodret.
- Som fodermedel rekommenderas gräsensilage. Det är förbjudet att använda animaliskt protein och matrester som foder till vilt, vilket innebär att exempelvis bröd inte får användas.

Rekommendationer vid åtling:

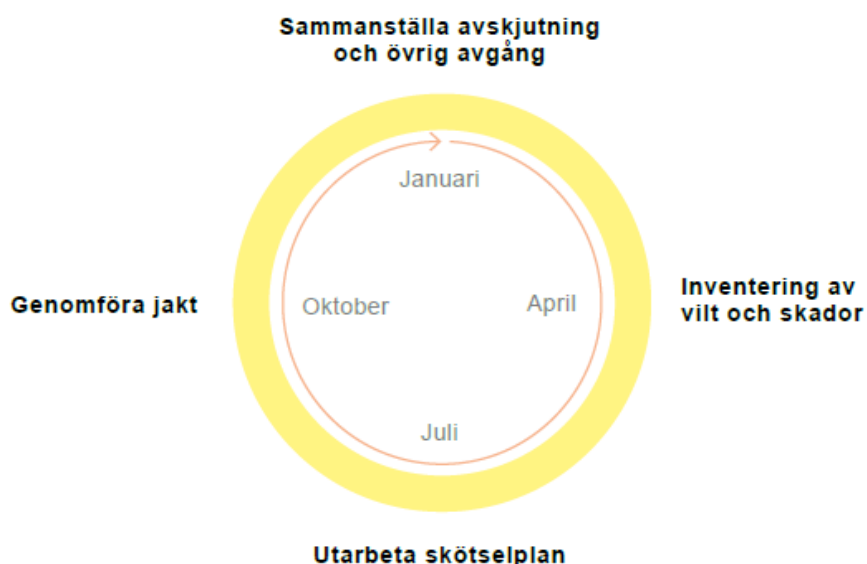
- Samverka med markägare angående åtelns geografiska placering och vid behov även intilliggande jaktlag. Enligt 34 § i Jaktlagen är det inte tillåtet att utan lov locka vilt från någon annans jaktområde genom utfodring eller på något annat sätt.
- En åtel ska locka till sig viltet med syfte för avskjutning.
- Använd inte en större fodermängd än vad som behövs för att locka djur till platsen. Mängden ska inte vara mer än att viltet äter upp det på något eller några dygn.
- Under vegetationsperioden bör vildsvinsätlar användas mycket försiktigt och jakttrycket samt störning ska läggas i odlingslandskapet på exempelvis vallar och spannmålsodlingar. På så vis kan skadorna minskas.
- Används en foderspridare för att sprida fodret i lagom mängd och intervall.
- Likväl vid åtling som utfodring ska hygien hållas och rätt sorts foder ska användas.

Från och med den 1 oktober 2021 kan Länsstyrelsen i enskilda fall besluta om förbud mot eller villkor för utfodring av vildsvin, om det behövs för att förebygga trafikolyckor eller allvarliga skador på egendom. Beslutet ska avse ett begränsat område och vara tidsbegränsat.

Observera att det finns lagar och regler när det gäller utfodring av vilt. Mer om dessa kan man läsa om på [Jordbruksverket.se](https://jordbruksverket.se)

Lokal praktisk samförvaltning - skötselområden

Den lokala förvaltningen bygger på samarbete mellan olika personer och grupper. Det kan till exempel vara jägare, markägare och arrendatorer. Samarbetet måste bygga på intresse och frivillighet. Olika intressegrupper ska vara välkomna att delta. Det kan uppstå meningsskiljaktigheter när olika intressen ställs mot varandra. Men det leder också till ökad kunskap, förståelse och respekt för varandra vilket i längden gynnar den gemensamma förvaltningen.

Figur 7, Årscykel viltförvaltning. Källa: Samförvaltningsplan – för en långsiktig och hållbar förvaltning av klövvilt 2018:15

För att uppnå en hållbar och kvalitativ viltförvaltning behövs förvaltning/skötselplaner, inventeringar och uppföljningar. Det kan med fördel initieras i befintliga älg- och kronhjortsskötselområden. Om det finns stora skillnader inom ett befintligt skötselområde kan vissa delområden skapas som gemensamt i samverkan med den befintliga gruppen för hela skötselområdet tar fram riktlinjer för förvaltningen lokalt. Det viktiga är att områdena är tillräckligt stora för att förvalta de ingående klövviltstammarna. Områdena får inte heller vara för stora, risken är då stor att lokala variationer inte beaktas. Risken finns också att intressenter lokalt tappar förankring och delaktighet i klövviltsförvaltningen.

Som ett första steg behöver samtliga intressen gemensamt enas om en tänkbar målbild med områdets viltstammar. Använd mall för gemensam skötselplan för samtliga klövviltsarter, återfinns hos Länsstyrelsen.

Exempelfrågor som behöver besvaras i inledningen av arbetet

- Vilket geografiskt område ingår i klövviltsförvaltningen?
- Hur ser klövviltspopulationen ut idag? Arter?
- Finns det några barriärer som utgör naturliga gränser för området? T.ex. sjöar, vågar med viltstängsel med mera?
- Sammansättning inom varje art? Hur mår viltet idag? Slaktvikter, reproduktionstal med mera.
- Vilka personer inleder arbetet med att ta fram underlag?
- Finns det geografiska skillnader inom området när det gäller förekomst och koncentrationer?
- När och hur ofta bör möten hållas och vem ska kalla till dessa?
- Förekomst av stora rovdjur?
- Vilka är de huvudsakliga typerna av marker inom området?
- Hur ser foderutbudet ut? Förekomsten av bärris, RASE, mjölkört etc.
- Foderprognoser.
- Tätbefolkade, jordbruksmarker, skogsmarker med mera.
- Består skogsmarken av främst tallskogar, lövskogar, granskogar etc.
- Hur ser skadebilden ut idag i jord- och skogsbruket?
- Bedrivs viltvård i form av foderskapande åtgärder?
- Viltolyckor i trafiken inom området?
- Vilka intressenter kan bidra med kunskap eller berörs av klövviltet? Viltslakterier, friluftsliv, naturturism, handelsträdgårdar med flera.

Mål för klövviltstammarna

För att följa upp utvecklingen hos klövviltstammarna används metoder som enligt SLU rekommenderas som basinventering för uppföljning i älgförvaltningssystemet. Aktuella metoder för underlag är avskjutningsstatistik, älg- och kronobs, spillningsinventering och slaktvikter. Det arbete jägarna lägger ner på att samla in underlag är ovärderligt för uppföljning av viltstammarnas utveckling. Målen för klövviltstammarna är övergripande för samtliga klövviltsslag och syftar till att öka kvaliteten hos klövviltet. Lokala förutsättningar behöver beaktas för att anpassa förvaltningen i en gemensam riktning.

EN KLÖVVILTSTAM AV HÖG KVALITET
KÄNNETECKNAS AV HÖG
REPRODUKTION, HÖGA SLAKTVIKTER
OCH EN VÄLBALANSERAD KÖNS- OCH
ÅLDERSFÖRDELNING

- Klövviltstammar inom områden med väldigt höga koncentrationer ska minska.
- Medelålder hos klövviltstammarna ska öka (idag mätbart för älg).
- Andelen kalvar och kid i totala avskjutningen av samtliga klövviltsslag ska öka.
- Klövviltstammarna ska ha en för arten god könssammansättning, med en hög andel handjur.
- Trenden för antalet viltolyckor ska vändas och minska under planperioden.

Mer specificerade kvalitativa mål för var och en av klövviltsslagen finns i avsnitten för respektive art.

Hög medelålder

En älgko är som mest produktiv från 4 års ålder och en älgtjur får i regel inte ett ordentligt brunstbeteende förrän vid tidigast 3 års ålder. Den enskilt viktigaste faktorn för hur tidigt på säsongen, samt vid vilken ålder, en älgko går i brunst är kroppsvikten. Kroppsvikten är dock tätt sammanlänkad med älgens ålder då älgarna tillväxer till en hög ålder. Detta gör att hög medelålder på älgstammen ofta är synonymt med högre vikter på älgar. En hög medelålder på tjurar gör att fler kvigor lockas till brunst och kan trigga igång korna till tidigare brunst.

Utgångsläge 2023

Medelåldern hos älgstammen i Östergötland bedöms genom tandsnitt genomförda av jägare på fällda vuxna älgar. Genomsnittsåldern under jaktsäsongen 2022/2023 var 3,05 år hos de vuxna djuren (bedömning av 137 älgar).

Hög andel kalv och kid i avskjutning

Ex. En älgko blir i regel inte betäckt förrän andra till fjärde levnadsåret vilket gör att det tar lång tid innan ett ungt handjur bidrar till reproduktionen. Det är viktigt att lägga en hög andel av avskjutningen på unga djur för att få en stabilare utveckling av viltstammen kommande år. Skjuts många vuxna, högproduktiva djur, får man en snabbare minskning av stammen än vad som är målsättningen, medan en hög avskjutning av de unga djuren ger mindre dramatiska effekter.

Utgångsläge 2023

Andelen fällda kalvar i älgavskjutningen har ökat den senaste treårsperioden. I treårsmedelsnitt (2020/21 – 2022/23) bestod 57,5% av den totala avskjutningen av kalvar.

Under senaste treårsperioden (2020/21 – 2022/23) bestod andelen årsungar i avskjutningen hos respektive klövviltsart av följande:

Kronvilt – 37 %, Dovvilt – 43%, Rådjur – 23%.

God könssammansättning – hög andel handjur

För att unga djur ska få en bra start i livet och kunna växa till sig för att kunna bli starka och produktiva individer behövs tillräcklig mängd och kvalitet på foder för hondjuren. Kalvarna behöver då födas tidigt, speciellt i ett förändrat klimat. Stora handjur har en förmåga att locka fler hondjur i brunst, vilket gör att till exempel älgkon som endast är mottaglig för brunst ett dygn, kan lyckas betäckas då och inte vid en eventuell ombrunstning tre veckor senare. En förskjutning av brunsten innebär sent födda kalvar som aldrig når sin fulla storlekspotential eller dör. Sent födda ungdjur blir därför små hondjur, som under sin levnad kommer att föda färre och mindre kalvar än vad stora hondjur gör.

”Genom att skjuta färre vuxna och fler unga djur sänks omsättningshastigheten av de vuxna djuren, vilket skapar förutsättning för en högre medelålder och en bättre kvalitet på viltstammarna”

Dov- och kronvilt är flockdjur och skiljer sig från älg och rådjur gällande brunst/parningsmönster. Handjuren spelar även där en viktig roll i syfte att hindarna ska kunna bli betäckta av rätt individer och under rätt tidpunkt. Handjuren lever oftast farligare och är mer utsatta vilket kräver en högre andel i stammen för att kompensera för den högre naturliga dödligheten.

Utgångsläge 2023

Enligt älg- och kronobs ökar andelen tjurar/handjur i stammarna. Tjurandelen ökade kraftigt under det senaste resultatet (oktober 2022) från 34–35% till 39% tjurandel av de vuxna djuren. Även resultatet för kronvilt påvisar en positiv trend med ökad andel handjur. Dock faller fortfarande en hög andel handjur/tjurar/bockar överlag, vilket kräver en förändring för att bemöta kommande klimatförändring. I genomsnitt för samtliga hjortdjur består 48% av de fällda vuxna djuren av handjur.

Mål för skogs- och jordbruk

Skogliga mål

För att följa utvecklingen i skogen används Älgbetesinventeringen (ÄBIN). Skogsstyrelsen ansvarar för metodfrågor, resultatberäkningar, slutsatser och rapportering av statistiken. Skogsstyrelsen analyserar också satellitbilder av den foderproducerade ungskogsarealen till foderprognoserna. ÄBIN är i första hand en inventering av betesskador i ungskog, orsakade av vilda hjortdjur och är ett av underlagen till klövviltförvaltningen.

- Ökad mängd av tillgängligt foder i skogen, genom ökad andel bärris, lövträd och tallfoder.
- Färska betesskador för årsskada på tall ska minska mot 5 % i treårsmedelvärde för samtliga älgförvaltningsområden enligt ÄBIN-mätningar under perioden 2025–2027.
- Utvecklingen ska gå mot att minst 7 av 10 tallstammar ska vara oskadade av hjortvilt vid 5 meters höjd, enligt ÄBIN.

- Andelen stammar av rönn, asp, sälg och ek (RASE) ska öka. Inriktningsmål att det ska finnas minst 400 RASE-stammar/ha i ungskog (medelhöjd 1-4m) för att i vuxen ålder kunna nå målet med 10 trädbildande stammar/ha. Rönn, asp, sälg och ek ska kunna bli trädbildande där de förekommer naturligt.
- Föryngring ska kunna ske med för ståndorten lämpligt trädslag. Andelen tallungskogar ska under planperioden öka inom både magra marker och mellanmarken (mark där tall och gran växer ungefär lika bra) och mot ett långsiktigt mål där all lämplig mark föryngras med tall.

Balans mellan vilt och foder

Det är viktigt att förvaltningen strävar mot att åstadkomma balans mellan klövviltsstammar och fodertillgång och därmed minska skadenivåerna på skog. En anpassad skogsskötsel med ökad tallandel, mer bärris och fler stammar av rönn, asp, sälg och ek ökar mängden tillgängligt foder för viltet. För att detta ska vara möjligt måste betestrycket initialt minska.

Ökad andel tall

Föryngring med tall genom fröträd eller sådd på lämpliga marker ger täta tallungskogar. Ett högt stamantal gör att fler träd klarar sig från svåra betesskador tills de når över beteshöjd. Ett initialt lägre betestryck möjliggör föryngring av tall.

Mer variation och biologisk mångfald

I ett klimat som förändras behövs variation i skogen där gran röjd bort och löv, bärande buskar samt fältvegetation gynnas. Foderskapande åtgärder är viktigt för skog och vilt i balans samt för den biologiska mångfalden.

Mål för jordbruk

- Klövviltet ska sammantaget förvaltas så att skador på gröda inte motverkar möjligheten att nå målen i länets livsmedelsstrategi. Länet ska sträva mot att skördebortfall i grödor högst ska vara 4 % på gårdsnivå. Det ska vara möjligt att välja gröda utifrån marknadens och gårdens behov.
- Klövviltstammarna ska inte försvåra hållning av tamdjur så att påverkan leder till nedläggelse av yrkesmässig djurhållning eller förlust av beteshävd och igenväxning av odlingslandskap med höga natur- och kulturvärden.

Toleransnivå för viltskador på gröda

Viltet äter upp och förstör mycket av det som lantbrukaren odlar på åkrarna. De negativa effekterna av viltskador är produktionsbortfall, lönsamhetstapp, sämre investeringskraft i fossilfrihet och andra hållbara lösningar, och sämre försörjningstrygghet. I mars 2022 beslutade Lantbrukarnas riksförbund (LRF) om en toleransnivå för viltskador, läs mer på LRF:s hemsida.

I landskap med kombinationen med höga tätheter av klövvilt och en låg andel tillgängligt bärris är betestrycket och konkurrensen om bärris hög.

Det är möjligt att det under sådana förhållanden inte längre lönar sig för älgen att beta bärris, och därmed fokuserar älgen mer på nästa föredragna födokälla, dvs. tall, vilket kan medföra en ökad skadenivå i tallungskog.

Slutord

Länsstyrelsen och viltförvaltningsdelegationen i Östergötland vill verka för ökad kunskap och samverkan inom klövviltsförvaltningen i länet.

Aldrig förr har det varit viktigare att samverka inom- och mellan redan befintliga jakt- och skötselområden, öka uppföljningen av viltstammarnas utveckling och förvalta flera arter gemensamt.

Vi hoppas att länets förvaltningsplan för klövvilt ska ligga till grund för den fortsatta och framtida förvaltningen, och att planen kan vara både kunskapshöjande och stödjande.

Viltet är en resurs som alla kan ta del av och det vilar ett stort ansvar för de som har inflytande över viltets utveckling och mående. Oavsett inriktning eller intresse påverkas vi alla av viltet på ett eller annat sätt. Det är av stor vikt att bredda sitt egna perspektiv för att anpassa förvaltningen utifrån flera berörda faktorer.

Genom målstyrd samverkad förvaltning över stora områden där faktorer som flerartsförvaltning, skadebild, skapande av tillgängligt foder samt differentierad avskjutning beaktas skapas förutsättningar för en långsiktigt hållbar viltförvaltning med viltstammar i balans med de naturliga foderresurserna.

Utdrag ur Strategi för svensk viltförvaltning 2022–2029:

”En viltförvaltning i balans gör att alla kan uppleva viltets värden”

Referenser och litteratur för ytterligare fördjupning

Artfakta

Svenska Jägareförbundets artpresentationer, se dovhjort, kronhjort, mufflon, vildsvin och älg - <https://jagareforbundet.se/vilt/vilt-vetande/artpresentationer-ny/>

Carlström, L. Dohjort. Jägareförlaget. 2005

Cederlund, G. & Liberg, O. Rådjuret – viltet, ekologin och jakten. Spånga: Svenska jägareförbundet. 1995

Cederlund G. Ljungqvist H. Markgren G. Stålfelt F. 1980. Foods of moose and roe deer at Grimsö in central Sweden. Viltrevy 11.

Jarnemo A. Månsson J. (kronhjort) – Slutrapport viltvårdsfonden, projekt nr, 09/214 V-205-09

Naturvårdsverket – En utvärdering av Svensk kronhjortförvaltning 2015

Liberg, O., Wahlström, K. (1995) Habitat stability and litter size in the Cervidae; a comparative analysis. In: Wahlström, K. Natal dispersal in roe deer. An evolutionary perspective. Doktorsavhandling. Inst för zoologi, Stockholms universitet.

Månsson J. Kahlén C. Kjellander P. Andrén H. Smith H. Quantitative estimates of tree species selectivity by moose in a forest landscape. Scandinavian Journal of forest. 2007

Malmsten, Anna (2017). *On the reproduction of female wild boar (Sus scrofa) in Sweden*. Diss. (sammanfattning/summary) Uppsala : Sveriges lantbruksuniv., Acta Universitatis agriculturae Sueciae

Effekter och påverkan mellan arterna

Ferretti, F. et al. Behavioural interference between ungulate species: roe are not on velvet with fallow deer. Siena: University of Siena. 2010

Joris Cromsigt, Sabrina Dressel, Göran Ericsson, Annika Felton, Maria Johansson, Wiebke Neumann, Sabine Pfeffer, Camilla Sandström, Navinder Singh, Annelie Sjölander-Lindqvist, Robert Spitzer, Fredrik Widemo och Anna Widén (2023), Adaptiv sam- och flerartsförvaltning av klövvilt, gemensam rapport för forskningsprojekten Beyond Moose och Governance

Ferretti, F., G. Bertoldi, A. Sforzi and L. Fattorini. 2011. Roe and fallow deer: are they compatible neighbours? European Journal of Wildlife Research 57:775–783

Hofmann, R.R. – Evolutionary steps of ecophysiological adaptation and diversification of ruminants. 1989

Kjellander P. SLU – Konkurrens mellan stora växtätare: exemplet rådjur och dovhjort.

Kjellander P, Gaillard J-M, Hewison M. Density-dependent responses of fawn cohort body mass in two contrasting roe deer populations. 2005

Putman, R. J. Competition and Resource Partitioning in Temperate Ungulate Assemblies (Chapman and Hall: London). 1996

Tilman, D. - The importance of the mechanisms of interspecific competition. American Naturalist 129:769–774. 1987

Richard, E. Gaillard, J.-M. Said, S., Hamann, J.-L. Klein, F. - High red deer density depresses body mass of roe deer fawns. 2010

SLU - Beyond moose: <http://www.viltforskning.se/beyond-moose.html>

Landskap och skog

Bergqvist, G, Bergström, R, Wallgren, M. - Recent browsing damage by moose on Scots pine, birch and aspen in young commercial forests - effects of forage availability, moose population density and site productivity. 2014

Jordbruksverket – jordbruksstatistisk sammanställning

Jordbruksverket och SCB - Viltskador i lantbruksgrödor 2014

Naturvårdsverket - Guide för värdering av ekosystemtjänster. 2015

SLU - Skogens nyttigheter, rapport från future forests. 2009 - 2012

Skogsstyrelsen - Mera tall: [Mera tall - Skogsstyrelsen](#)

Skog och Klövvilt, Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen (2023)

Skogsstyrelsen - Tänk vilt när du sköter skog, för skogen och viltet. 2023

Viltforum #3 - Forskning för foderskapande åtgärder för klövvilt - En sammanfattning av en workshop. 2010

Skötselskolan för ökad kunskap av skötsel av skog: <http://www.skotselskolan.se>

Skötsel av bryn:

https://www2.jordbruksverket.se/download/18.279b82a91629e86f592af151/1523339355515/ra18_14.pdf

Länsstyrelsen
Östergötland

www.lansstyrelsen.se

Bilaga 1. Riktlinjer för älg- och kronhjortsskötselområden

Bakgrund

Länets älg- och kronhjortsskötselområden är centrala för en lokal samverkad förvaltning av klövvilt. Skötselområden för älg- och kronhjort har historiskt visat sig vara en naturlig utgångspunkt när det kommer till klövviltförvaltning, utbildning eller informationsinsatser. Några av förutsättningarna för att skötselområden ska fungera väl är att de är en frivillig sammanslutning vars syfte är att förvalta älg- och kronhjort i samverkan, att storleken på skötselområdet är ändamålsenlig och lämplig med hänsyn till geografiska förutsättningar samt att älg- och kronhjortsskötselområdet i sin helhet sammanfaller gällande ingående fastigheter.

Krav för registrering av skötselområde (gäller även vid ändringar av befintligt skötselområde)

Länsstyrelsen handlägger ansökningar om ändringar eller registrering av älg- och kronhjortsskötselområden. För att en ansökan ska hanteras för jakt samma kalenderår ska ansökan inlämnas senast den 31 januari. Ingående fastigheter vid ändring eller registrering av älg- och kronhjortsskötselområden ska i sin helhet sammanfalla. I övrigt ska området ha sådan storlek och arrondering att skötselområdet kan uppfylla de krav som finns beskrivna nedan.

Krav på befintliga skötselområden

I jaktlagen, jaktförordningen samt Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd om jakt efter älg och kronhjort, framgår det vilka förutsättningar som ska råda för att ett skötselområde ska registreras. Det framgår även vad skötselområdena på årsbasis förväntas göra. Nedanstående krav bör tolkas som en del av riktlinjerna för viltförvaltningen i länet. Syftet är att definiera några ytterligare särskilda skäl för registrering av skötselområden som i övrigt beskrivs i 9 § Naturvårdsverkets föreskrifter (NFS 2011:7).

I de älg- och kronhjortsskötselområden som Länsstyrelsen i Östergötland län administrerar ska:

- Skötselområdets utformning medge en årlig avskjutning av minst 10 vuxna älgar alternativt 5 vuxna älgar om området lämpar sig för älgjakt och följande särskilda skäl råder:
 1. Skötselområdet har en aktiv flerartsförvaltning. För att förvaltningen ska betraktas som aktiv ska det genomföras årliga inventeringar samt att det i området ska finnas avskjutningsmål och uppföljningar.
 2. Skötselområdet är naturligt väl avgränsat och i princip sammanhängande. Exempel på sådan avgränsning kan vara större sjöar eller vägar med viltstängsel.
- Skötselområdet jobba aktivt för att öka rapporteringen av ÄlgObs till en statistik säkerställd nivå (minst 5000 rapporterade manntimmar). Den data som insamlas ska vara tillgängligt för Viltdata.

- Skötselområdet göra årliga uppföljningar av älg- och kronhjortsskötselplaner och reviderar dessa vid behov.
- Skötselområdet genomför samråd där alla berörda parter ges möjlighet till delaktighet.

Avregistrering

För en ändamålsenlig förvaltning av älg och kronhjort i syfte att nå regionala målsättningar äger Länsstyrelsen rätt att avregistrera ett eller delar av ett älg- och kronhjortsskötselområde som:

- Under pågående jakttid för älg eller kronhjort inte kan uppvisa en av Länsstyrelsen beslutad skötselplan.
- Inte rapporterar jaktresultat för älg eller kronhjort i rätt tid.
- Till sin geografiska utbredning i sin helhet inte sammanfaller.
- Inte jobbar aktivt med insamling av inventeringsunderlag såsom avskjutning, rapportering av ÄlgObs, spillningsinventering och slaktvikter av kalv.
- Inte genomför protokollförda samråd med berörda fastighetsägare, jakträttshavare och viltvårdsområdesföreningar inom älgskötselområdet, samt att området inte deltar vid älgförvaltningsområdets samråd.

Nyregistrering

För att uppfylla målen om en samverkad flerartsförvaltning över större områden ska nybildningar av skötselområden uppfylla följande krav:

- Skötselområdets utformning medge en årlig avskjutning av minst 10 vuxna älgar.
- Skötselområdet är naturligt väl avgränsat och i princip sammanhängande.
- Skötselområdet ligger inom ett och samma älgförvaltningsområde.

Utrymme för undantag

För att kunna skapa förutsättningar för en ändamålsenlig förvaltning av klövvilt kan Länsstyrelsen i särskilda fall medge undantag från ovanstående riktlinjer.

Bilagan beslutas med stöd av:

3 § Förordning (2009:1474) om viltförvaltningsdelegationer
49 § Naturvårdsverkets föreskrifter (NFS 2011:7)

Bilaga 2. Älg

Fakta om älgen

Älgen finns i hela barrskogsregionen, i fjällregionen, i skogs- och jordbrukslandskapet, samt i södra lövskogsregionen. Älgen äter olika växter under olika årstider; blad från lövträd och örter dominerar under sommar, bärris och ljung under vår och höst, och kvistbete vintertid. Beroende på årstid varierar därmed valet av livsmiljö där löv-, bland- och barrskog är älgens dominerande livsmiljöer. Älgen är en solitärt levande art där individer lever var för sig, förutom älgkor med årskalv som rör sig tillsammans. Under vissa delar av året kan älgarna dock samlas i mindre grupper, särskilt under vintertid. Det styrs bland annat av födans tillgänglighet i landskapet.

Skandinaviska älgstammar har en mycket låg medelålder och en hög andel älgkor eftersom älgdjur löper en större risk att dö under jakten. Jakt är den huvudsakliga dödsorsaken för en vuxen älg, även i områden där det finns varg eller björn. Älgen är en långlivad art där kornas livslängd kan uppgå till över 20 år. Älgdjurarnas livslängd är betydligt kortare på grund av ett högre jakttryck och ett snabbare åldrande på grund av högre tandslitage. Älgen hävdar inget revir och olika älgar kan ha överlappade hemområden. Ett hemområde är ett område där djuren vistas, men vissa delar utnyttjas mer och andra mindre beroende på fördelning av födoresurser och landskapets sammansättning. Älgdjur kan förflytta sig över stora områden under älgkornas brunst. Efter åtta månaders dräktighet föder en älgko vanligtvis 1 - 2 kalvar varje år, beroende på hennes kroppskondition, årliga foderförhållanden och tidigare reproduktion. Under mycket gynnsamma förhållanden kan älgkon föda tre kalvar, men det är ytterst sällsynt. De flesta älgkor blir könsmogna när de är 2 - 4 år gamla och är som mest produktiva efter fyra års ålder. Medelkalvningsdagen ligger i mitten av maj i södra Sverige och i början av juni i norra Sverige som en följd av att älgarnas parningstid ('brunst') äger rum tidigare söderut.

Hemområdesstorlek för älg i genomsnitt i södra Sverige.

Älgdjur: ca 2500–3000 hektar

Älgko: ca 1600 hektar

Observera dock att älgen rör sig över större områden genom överlappning och att en älgstam kräver stora områden för att kunna förvaltas (ca 50 000ha i södra Sverige).

Älgstammen i Östergötland

Älgen finns utspridd i hela länet och stammen har det senaste decenniet medvetet minskats i syfte att minska skadebilden på skog. Den högsta tätheten av älg återfinns troligtvis i de södra delarna av länet inom älgförvaltningsområde fem (Kinda) och sju (Ydre).

Den senaste treårsperioden har älgstammen- och förvaltningen förändrats enligt följande:

- Andelen tjur av de vuxna djuren ökat enligt statistik av älgobsen, senaste året 39,1%.
- Andelen kalv i avskjutningen ökar och utgjorde 57,5 procent av den totala avskjutningen i treårsmedelsnitt.
- Reproduktionen påvisar en svag positiv trend, dock påvisar senaste jaktåret (2022/23) en låg reproduktion. Reproduktion i treårsmedelsnitt var 0,67 kalv/vuxet hondjur enligt

älgobsen.

- Medelåldern hos de vuxna fällda älgarna har legat relativt stabilt runt 3 år den senaste treårsperioden.
- Medelslaktvikten på kalv minskar och påvisade 54,6kg i medelslaktvikt den senaste treårsperioden.

Älgförvaltningsgrupperna i länets åtta förvaltningsområden har en viktig roll genom lokala mål och riktlinjer för älgstammens storlek och sammansättning. Älgförvaltningsgruppens arbete bidrar till att de övergripande målen med älgstammen nås. Dem samverkar med de ingående älgjaktionsområden i respektive älgförvaltningsområde. De ingående älgskötselområdena utgör basen och den lokala förankringen i förvaltningen och består av frivilliga sammanslutningar av jakträttsinnehavare inom ett eller flera jaktområden.

Målsättning för älgstammen

Länsstyrelsen har i samråd med länets viltförvaltningsdelegation fastställt följande mål och riktlinjer för länets älgstam och syftar till att vara vägledande för skötseln och jakten på älg. Älgtätheten bestäms inte på länsnivå utan beslutas för varje älgförvaltningsområde. Tätheten anges i antal individer per 1000 hektar i vinterstam och ska vara balanserad för att uppnå målsättningen för området och länet enligt denna förvaltningsplan.

- Andelen tjurar i älgobsen ska öka mot att utgöra 40 procent av de vuxna älgarna
- Andelen kalv i avskjutningen ska öka och utgöra minst 60 procent av den totala avskjutningen
- Reproduktionen ska under planperioden öka mot ett mål på 0.8 kalvar per vuxet hondjur
- Medelåldern hos de vuxna älgarna ska öka från nuvarande medelålder (3,1år)
- Medelslaktvikten på kalv ska under planperioden öka mot ett mål på 65 kg

Varför är dessa målsättningar viktiga?

Se beskrivningar under avsnitt "Målsättning för klövviltstammarna" ovan på sida 25.

Uppföljning

De fyra basmetoderna (avskjutningsstatistik, älgobs, spillningsinventering och slaktvikter på älgkalvar) som SLU rekommenderar samt tandsnitt för åldersbedömning.

LST Moose ska användas av älgförvaltningsgrupperna som grund vid framtagandet av ny eller vid revidering av älgförvaltningsplan. Finns annat underlag som påvisar att LST Moose inte är relevant att efterfölja ska ett tydligt motiv framföras för att avvika från de beräkningar som LST Moose påvisar.

Jaktliga rekommendationer för älg

Fokus för älgstammen ska vara att fortsatt anpassa avskjutningen mot ökad kvalitet. För att uppfylla målen om minskade skadebilder på skog krävs åtgärder som ökar fodertillgången och minskar det totala betestrycket av klövvilt.

- För att uppnå den övergripande målsättningen med en hög medelålder på de vuxna djuren och en låg kalvandel i vinterstammen måste omsättningshastigheten av de vuxna djuren sänkas från dagens nivå och kalvavskjutningen öka. Det bör också inom ett och samma älgförvaltningsområde vara liknande avskjutningsregler då en älgstam rör sig över större områden än inom enskilda älgskötselområden.
- För att öka måluppfyllnaden rekommenderas avlysningsjakt inom älgskötselområden.
- Metoder för att främja en hög andel kalv i avskjutningen ska tillämpas.
- Älgförvaltningsgrupperna bör tillämpa en könskvoterad tilldelning av vuxna älgar till ingående licensområden.
- Älgförvaltningsgruppen har möjlighet att lämna råd och vägledning för ingående älgskötselområden. Älgförvaltningsgruppen rekommenderas att lämna råd och vägledning i syfte att målsättningen för älgförvaltningsplanen kan uppnås.

Omsättningshastighet

Länsstyrelsen rekommenderar samtliga älgförvaltningsområden att omsätta de vuxna älgarna på 6 år. För att kunna minska omsättningshastigheten på de vuxna älgarna utan att öka antalet älgar måste kalvandelen i avskjutningen öka. Därför bör kalvjakten inom ett älgskötselområde redan tidigt släppas fri till dess att antalet kalvar i planen är fällda, så kallad avlysningsjakt.

Omsätts de vuxna älgarna på 6 år kommer medelåldern på älgstammen öka i jämförelse med den bedömda medelålder 2022 som ligger på 3,0 på fällda vuxna älgar. Ökar medelålder på de vuxna älgarna så kommer också övriga kvalitativa mål med länets älgstam i högre grad nås, såsom högre slaktvikter, högre reproduktion, låg andel kalv i vinterstam och större tjurar. Förutom fördelarna gentemot de kvalitativa målen så bör antalet älgolyckor minska om vinterstammen är lägre och antalet kalvar på senvintern och våren är färre. En stor fördel är också att övriga regler som försvårar måluppfyllnaden kan tas bort vilket kan generera fler möjliga skottchanser. Det kommer också både förenkla arbetet och förenkla förvaltningen av älgstammen om ingående jaktområden följer samma riktlinjer och avskjutningsregler.

Excellfilen *Östergötland_modell_omsättningshastighet* kan användas som en utgångsmodell och exempel på hur omsättningshastigheten kan användas. Denna modell tar inte hänsyn till övrig dödlighet utan den syftar till att på ett pedagogiskt sätt visa på hur sammansättningen och avskjutningen skulle förändras när olika parametrar justeras.

Det är enkelt att skruva upp och ner älgstammens storlek och förändra könsammansättning genom små justeringar i planen. När nivån på antalet älgar i vinterstam bedöms vara lämplig utifrån betesresurser och övrigt klövvilt, regleras älgstammen enklast och utan risk genom reproduktionstalet och antalet kalvar som skall fällas. År med lägre eller högre reproduktion justeras avskjutningen i antalet kalvar som ska fällas och inte i antalet vuxna älgar. Antalet vuxna i avskjutningen ska med undantag för en eventuell kraftig sänkning eller höjning av stammen hållas konstant.

Bilaga 3. Kronvilt

Fakta om kronviltet

Kronvilt är en art som är anpassad till starka konkurrensförhållanden i en stabil och förutsägbar miljö (Liberg & Wahlström 1995). Arten har troligen utvecklats i ett blandlandskap av lövdominerade skogar och öppen terräng. De är relativt långlivade och hindar kan uppnå en ålder av mer än 20 år och fortfarande ändå vara fertila. De får en kalv och mindre än 1 % föder två kalvar. Födelse sker under maj-juni. Hjortarna har en sen mognad och blir inte kroppsligt fullvuxna förrän vid sex till åtta års ålder och är som starkast avseende dominans under brunsten samt hornstorlek vid 10 till 14 års ålder. Kronvilt är en blandbetare där en stor del av födan hämtas i mark- och fältskikt i form av gräs, örter, bärris, ljung och lav, men där även löv, knoppar, bark och frukt kan ingå.

Hindar är trogna sitt uppväxtområde (filopatriska) och spridning verkar snarare ske genom att gränsen för hemområdet successivt flyttas, än att hindar utvandrar. Därmed får man en jämförelsevis långsam spridning av kronvilt. Utvandring av hjortar är vanligare. Ofta verkar det vara hjortar som först dyker upp och uppehåller sig i nya områden utanför brunsttid.

Könssegregation, som kan resultera i att hjortarna säsongsvandrar mellan brunstområden och vinter-sommarområden samt förflyttningar mellan olika brunstområden, är processer som kan tänkas leda till en högre spridning för hjortar än för hindar.

Ettåriga hindar lämnar modern i samband med kalvning, men kontakten återupptas och döttrar etablerar i regel ett hemområde som till stor del överlappar med moderns, och rör sig också ofta i samma grupperingar som modern. Ettåriga hjortar har ett lösare band till modern och i samband med kalvning minskar kontakten kraftigt. För hjortar äldre än två år är såväl överlapp med moderns kärnområde som kontakt med modern minimal.

Kronvilt är en art som uppvisar s.k. könssegregation. Större delen av året lever hindar och hjortar åtskilda i olika grupper och ofta också i olika områden. Hindarna lever i grupper som består av närbesläktade hindar, deras kalvar och fjolårskalvar. Även om kronvilt kan bilda stora grupper är dessa tämligen löst sammanhållna och i regel uppbyggda av flera grupper bestående av hindar nära släkt med varandra såsom mor, döttrar och dotterdöttrar. Grupper med hjortar, s.k. herrklubbar eller ungarlsflockar, är än mer löst sammansatta än hindgrupperna. Vilka hjortar som ingår i ungarlsflockarna kan fluktuera kontinuerligt och ändras nästan timme för timme då hjortar lämnar eller ansluter. Ofta kan en åldersuppdelning observeras både inom och mellan ungarlsflockar med yngre hjortar som håller samman och äldre hjortar som tyr sig till varandra. Riktigt gamla hjortar kan dock ofta ses ensamma.

Kronvilt är polygyna (d.v.s. en hjort betäcker flera hindar) och har vanligen ett brunstsystem med haremsbildning. Huvuddelen av brunsten sker vanligtvis under september månad. De starkaste hjortarna samlar och försöker hålla ihop ett harem av hindar som försvaras aggressivt mot andra hjortar. I en naturlig stam med någorlunda jämn könsfördelning och med en naturlig tillgång på fullvuxna hjortar (d.v.s. hjortar som är från 6–8 år till 12–14 år gamla), är det först när hjortarna blir fullvuxna i kroppen, d.v.s. i åldern sex till åtta år, som de når framgång under brunsten och lyckas bli haremsinnehavare s.k. platshjortar. Hjortar yngre än sex år är i princip att betrakta som tonåringar och dessa har i regel små chanser att hävda sig under brunsten, förutsatt att tillgången på vuxna hjortar är tillfredsställande. Yngre hjortar eller vuxna hjortar som inte vågar

utmana platshjorten håller sig i utkanterna av platshjortens harem och kan också besöka flera brunstlokaler i jakt på hindar.

Det intensiva brölet är en styrkedemonstration gentemot andra hjortar, men också ett sätt att attrahera hindar. Genom att lyssna på brölet kan hindarna bedöma hjortens styrka och kondition. Man har även kunnat visa att igångsättningen av hindarnas brunst gynnas av att de hör mycket bröl. En tidigare brunst innebär en tidigare betäckning, vilket i sin tur gör att kalvarna föds tidigare och ges mer tid att förbereda sig inför sin första vinter och därmed troligen får en bättre start i livet. Man har sett att kronhindar söker sig till vuxna hjortars harem och observationer tyder på att de i det längsta försöker undvika att para sig med hjortar som är yngre än fem år. Brist på fullvuxna hjortar kan därmed leda till ombrunst och sena betäckningar. Förutom chansen till en starkare avkomma, slipper hindarna i skydd av en stark platshjort stressande uppvaktning från yngre hjortar och kan på så sätt spara energi och söka föda i lugn och ro, vilket därmed ger en bättre förberedelse inför vintern och den kommande dräktigheten. Yngre hjortar brölar mycket litet och i en population med en låg andel hjortar och en låg medelålder för hjortarna, är brölaktiviteten mycket låg, vilket då kan resultera i att brunsten kommer igång senare med senare betäckningar som följd. Sammantaget innebär detta att de vuxna hjortarna har mycket stor betydelse i kronviltets rörelser, sociala organisation och ekologi.

Hemområdesstorlek för kronvilt i genomsnitt i Kolmården Sverige.

Hjort: 3400 hektar

Hind: 1200 hektar

Även om datamaterialet varit litet så visar studier att hemområdesstorlek hos kronviltet varierar. Kronviltet i Skåne har större hemområden än kronviltet i Kolmården medan kronviltet i Hunneberg har mindre. Studierna visar att det förmodligen beror på landskapet. Öppna, fragmenterade och jordbrukspåverkade landskap som till exempel i Skåne ökade hemområdesstorleken i jämförelse med homogena skogslandskap vilket även kunde påvisas inom varje studieområde.

Kronviltstammen i Östergötland

Kronviltet finns inte i hela länet. Största koncentrationen av kronvilt återfinns i de norra delarna, norr om Motala ström. Det är områden där kronvilt förekommit en längre period, där fokus varit de senaste åren att minska tätheten. Samtidigt finns det områden där kronviltet börjar etablera sig och ställningstagande behöver i ett tidigt skede fattas för hur utvecklingen av kronviltet i området ska utvecklas. För att kunna följa utvecklingen behöver inventeringsmetoder tillämpas i större utsträckning än idag. Viss uppföljning kan inte säkerställas och användas i förvaltningen då underlaget är för litet.

Den senaste treårsperioden har kronviltstammen- och förvaltningen förändrats enligt följande:

- Andelen hjortar av fällda vuxna djur i avskjutningen är hög, senaste jaktåret (2022/23) fälldes 43 procent handjur av de vuxna djuren.
- Andelen kalv i avskjutningen är låg och utgjorde endast 35 procent av den totala avskjutningen föregående jaktår (2022/23).
- Reproduktionen påvisar en svag positiv trend. Reproduktion i treårsmedelsnitt var 0,53 kalv/vuxen hind enligt kronobsen (dock osäkra uppgifter pga. låg

rapporteringsgrad).

- Medelslaktvikten på kalv minskar och påvisade 35,9kg i medelslaktvikt den senaste treårsperioden.

Kronhjortsskötselområden har en stor roll genom att sätta upp konkreta mål och riktlinjer för kronstammens storlek och sammansättning. Deras arbete bidrar till att de övergripande målen med kronstammen nås. Kronhjortsskötselområdena samverkar med de ingående jaktområden i respektive kronhjortsskötselområden. Länets kronhjortsskötselområden utgör basen och den lokala förankringen i förvaltningen och består av frivilliga sammanslutningar av jakträttsinnehavare inom ett eller flera jaktområden. I regel sammanfaller kronhjortsskötselområden med älgskötselområden.

Målsättning för kronviltstammen

Länsstyrelsen Östergötland har i samråd med länets viltförvaltningsdelegation fastställt dessa mål och riktlinjer för länets kronviltstammar och syftar till att vara vägledande för skötseln och jakten på kronvilt. Tätheten av kronviltstammen bestäms inte på länsnivå utan beslutas i kronhjortsskötselplaner inom respektive kronhjortsskötselområde. Tätheten anges i antal individer per 1000 hektar i vinterstam och ska vara balanserad för att uppnå målsättningen för området och länet enligt denna förvaltningsplan.

- Könsfördelningen bör, med hänsyn till artens karaktär, vara 35% hjort och 65% hind av det vuxna kronviltet och minst 20 % av hjortarna bör utgöras av kapitala (hjortar med kronbildning)
- Andelen kalv av den totala avskjutningen ska öka och andelen handjur minska.
- Reproduktionen ska under planperioden sträva mot 0.65 kalvar per vuxet hondjur
- Medelslaktvikten på kronkalv ska ligga på minst 35 kg
- Fler områden ska bilda kronhjortsskötselområden och inventeringsunderlagen för kronviltet ska öka

Länsstyrelsen har i samverkan med viltförvaltningsdelegationen beslutat om riktlinjer där kronviltets etablering och utbredningsområde främst ska vara i länets norra delar. Söder om Motala Ström ska kronvilt på grund av den ökade risken för stora skogsskador hållas på låga tätheter.

Uppföljning

De inventeringsmetoder som bör användas är avskjutningsstatistik, slaktvikter på kronkalvar, åldersbestämning och kronobs. Kronobsen bör delas in i hind, kalv och handjur. Handjuren indelade i följande tre kategorier: spets, mellanhjort och hjort med kronbildning.

Jaktliga rekommendationer för kronvilt

- Andelen kalv av den totala avskjutningen i etablerade områden med bra sammansättning ska vara minst 50 % samt att avskjutningen av vuxna handjur ska vara högst 40 % av de vuxna djuren.
- I områden där nyetablering sker och det finns en avsikt med att låta kronviltet etablera sig samt i områden med låg medelålder ska avskjutningen riktas enbart mot kalv.
- Anpassa avskjutningen av vuxna djur efter rådande sammansättning och målsättningen. Här måste beaktas att hjortar har en betydligt högre övrig dödlighet än hindar!
- Tillämpa antalsbegränsningar i olika ålders/taggklasser hos handjuren för att skapa en rekryteringsgrund till kapitala hjortar (14+ taggar) i framtiden. T.ex. bestämmelser att endast fälla ett lågt visst antal hjortar i mellanålder (ca 8–12 tagg).
- Andelen kapitala hjortar i avskjutningen bör vara mycket restriktiv och vara inriktad på att skapa tillräckligt stort antal kapitala platshjortar.

Bilaga 4. Dovvilt

Fakta om dovsvilt

Dovsvilt hade en naturlig utbredning i kontinentala Europa ända upp till Danmark, fram till för 10 000 – 50 000 år sedan, då den verkar ha dött ut åtminstone i Centraleuropa. Helt säkert är dock att arten överlevde öster om Medelhavet. Till Sverige introducerades dovsvilt på 1500-talet och kom att hållas i hägn på kungliga marker och vid adelns slott. Dessa tidiga s.k. djurgårdar och mer sentida hägn har kommit att fungera som spridningscentra för arten i Sverige. Frilevande populationer började uppkomma på 1800-talet.

Dovsvilt lever i ett brett spektrum av habitattyper, men blandlandskap av jordbruksmark och löv- eller blandskogar verkar föredras. Det hindrar dock inte att dovsvilt hittas i barrskogsdominerade områden och att barrskog kan utgöra en väsentlig andel av habitatsammansättningen i dovsviltens hemområden i Sverige. Arten klassas som en blandbetare där en stor del av födan kan utgöras av gräs, men också av örter, skott och blad liksom ek- och bokollon samt bark. Dovsvilt söker sig gärna till åkermark där särskilt vete, havre, raps, sockerbetor, potatis och vallodlingar utövar en hög attraktion.

Dovhindar kan i det vilda bli uppåt 20 år gamla. I regel föder de sin första kalv vid 2 års ålder. Hjortarna har en senare mognad, men också en betydligt kortare livslängd än hindarna och torde sällan bli äldre än cirka 10 år. Även om hjortarna är köns mogna vid 1,5 års ålder kan de egentligen inte betraktas som fullvuxna förrän de är cirka 4 år. Som starkast avseende konkurrenskraft under brunsten och hornstorlek är de i regel vid 6 – 9 års ålder.

Högbrunsten pågår under andra halvan av oktober och första halvan av november. Under högbrunsten etablerar de dominanta hjortarna brunstplatser som försvaras mot andra hjortar. Till dessa relativt små brunstplatser (cirka 0,5 ha) försöker platshjortarna locka till sig hindar genom intensivt brölande. Dovsviltet har därmed inget haremssystem, utan hindarna rör sig mellan olika platshjortar när de gör sitt val. Yngre hjortar och svagare hjortar rör sig mellan brunstplatser och i hindgrupper för att därigenom försöka få en chans till parning. Den intensiva, och för svenska förhållanden sena, brunsten går hårt åt platshjortarnas kondition med följden att många av dessa dör efter brunsten eller under den påföljande vintern.

Kalvarna föds i juni-juli. Dovhindar föder i de vanligaste fallen endast en kalv. Under den första tiden ligger kalven gömd det mesta av tiden och det är först vid några veckors ålder som kalven börjar vistas i hindkalvgrupper tillsammans med modern. Kalvarna kan samlas i grupper som övervakas av någon eller några hindar, samtidigt som resten av flocken söker bete någon annanstans. I förvaltningen av dov är det viktigt att ta med i beräkningen att det redan i kalvstadiet är en betydligt högre dödlighet bland hankalvar än bland honkalvar vilket betyder att det redan innan jakten startar finns färre hankalvar som kan tas med vidare in i den framtida förvaltningen.

Dovsvilt är utpräglat grupplevande och kan bilda mycket täta populationer. Hindar och kalvar, ibland med inslag av yngre hjortar, bildar flockar som utgår från grupperingar av närbesläktade hindar i olika generationer. Flockarna leds i regel av medelålders eller äldre hindar. Storleken på dessa hind-kalvflockar kan variera kraftigt beroende på populationstäthet och landskapsstruktur, men i öppna landskap med höga tätheter kan flockar på hundratals djur observeras. Utanför

brunsttid lever hindar och hjortar segregerat. Hjortarna bildar särskilda så kallade ungarflockar, och söker sig ofta till områden där förekomst av hindar och kalvar är låg.

Hemområdesstorlek för dovilt i genomsnitt i södra Sverige.

Hjort: Stor variation beroende på årstid och brunst. Under vår och sommar: 130–190 hektar. Under hösten och brunsten 770 hektar. Under vinter 260 hektar.

Hind: 290 hektar

Doviltstammen i Östergötland

Doviltet finns inte i hela länet, men där de finns är tätheten hög. Största koncentrationen av dovilt återfinns i centrala delarna, framför allt inom Åtvidabergs, Linköping, Finspångs och Norrköpings kommun. Inom vissa områden förekommer doviltet i extrema tätheter där klövvilt som älg och rådjur knappt återfinns. Samtidigt finns det områden där doviltet börjar etablera sig och ställningstagande behöver i ett tidigt skede fattas för hur utvecklingen av doviltet i området ska utvecklas. För att kunna följa utvecklingen behöver inventeringsmetoder tillämpas i större utsträckning än idag. Viss uppföljning kan inte säkerställas och användas i förvaltningen då underlaget är för litet.

Den senaste treårsperioden har doviltstammen och förvaltningen förändrats enligt följande:

- andelen hjortar av fällda vuxna djur i avskjutningen är hög, senaste jaktåret (2022/23) fälldes 43 procent handjur av de vuxna djuren.
- andelen kalv i avskjutningen är låg och utgjorde 43 procent av den totala avskjutningen föregående jaktår (2022/23).

Målsättning för doviltstammen

Länsstyrelsen i Östergötland har i samråd med länets viltförvaltningsdelegation fastställt denna målsättning för länets doviltstammar. Doviltstammarna varierar kraftigt inom länet och inom samverkans/skötselområden ska mål för dovilttätheten anges i respektive samförvaltnings/skötselplan i antal per 1000 hektar.

- I områden med extremt höga tätheter ska åtgärder för att minska tätheten genomföras
- Könsfördelningen bör vara minst 30 % hanhjort av de vuxna djuren varav minst 20% av dessa bör utgöras av kapitala handjur 5–9 år.
- Andelen kalv av den totala avskjutningen ska öka och andelen handjur minska
- Slaktvikten på kalv ska under planperioden i genomsnitt ligga på minst 14 kg
- Fler skötselområden ska beakta dovilt i samverkan med övrigt klövvilt och inventeringsunderlagen för dovilt ska öka

Uppföljning

De inventeringsmetoder som bör användas är avskjutningsstatistik, vårinventering och slaktvikter på dovkalvar (vårinventeringen delas in i hind, kalv och handjur indelade i följande tre kategorier: spets, stång, hel och halvskovel).

Jaktliga rekommendationer för Dovvilt

- Inrikta jakten efter kalv tidigt. Andelen kalv av den totala avskjutningen i etablerade områden med bra sammansättning ska vara minst 50 %.
- I områden där nyetablering sker och det finns en avsikt att låta doviltet etablera sig samt i områden med låg medelålder ska avskjutningen inriktas mot kalv. Viktigt med uppföljning av stammen för att i tidigt skede få kontroll över utvecklingen.
- Anpassa avskjutning av vuxna djur efter rådande sammansättning och målsättningen. Här måste beaktas att hjortar har en betydligt högre övrig dödlighet än hindar!
- Var restriktiv med avskjutningen av antalet kapitala handjur då dödligheten är högre hos dovilt än övriga svenska klövvilt. Antalet ska anpassas efter målet på könsfördelningen och andelen kapitala handjur. Antalet handjur i avskjutningen bör utgöra högst 20% av de vuxna djuren.
- Var restriktiv med avskjutning av unga och medelåldershjortar (2-5år). Det är viktigt för att skapa en rekryteringsgrund till de kapitala hjortarna i framtiden.
- Tillämpa fri kalvjakt, andelen fällda hindar påverkar reproduktionen mest och är därför styrande för stammens utveckling.

Bilaga 5. Rådjur

Fakta om rådjur

Rådjur har en vid utbredning i Europa. Arten är flexibel vad gäller habitatkrav och hittas i en mängd olika habitattyper, men tros ha utvecklats i och anpassats till skogsmiljöer i tidiga successionsstadier. Rådjuret är en selektiv kvalitetsbetare som söker de mest näringsrika växtdelarna. Födoval utgörs av ett brett spektrum växtarter, men föredrar örter, blad och knoppar.

Parningen sker i juli-augusti, men implantationen är fördröjd med fem månader. I maj-juni föds 1–3 kid. Rådjur är en typisk "gömmare" och kiden ligger dolda och åtskilda från modern det mesta av tiden upp till cirka åtta veckors ålder. Getterna föder i regel sina första kid vid två års ålder. Livslängden för rådjur i Skandinavien är upp till 10–12 år, där geten i allmänhet blir något äldre än bocken.

Rådjur har en hög utvandringsfrekvens för båda könen. I april klipper de snart ettåriga fjolårskiden bandet till modern och blir betydligt mer rörliga och företar under vår och sommarexkursioner utanför moderns hemområde. Både getter och bockar, men i högre utsträckning getter, kan återförenas med sin mor under höstvintr när större grupper bildas. De djur som utvandrar gör det i regel under vår-sommar vid ett års ålder. Studier har visat att så många som 40% av alla rådjur som utvandrat (det vill säga lämna moderns hemområde) på sommaren återvände till sitt uppväxtområde under vintern. Denna säsongsmigration kan pågå en eller två vintrar varefter de stannade permanent i området de utvandrat till som ettåringar.

Getternas utvandring verkar vara frivillig och i stor utsträckning styras av tillgång till resurser. De verkar känsliga för skillnader i kvalitet mellan områden och fördelar sig till synes optimalt i förhållande till resurstillgång enligt ett idealt fritt fördelningsmönster. För unga bockar verkar aggression från revirhävande bockar vara en viktig faktor som driver på utvandring. Välväxta och välutvecklade ungbockar utvandrar i högre grad och dessa har också visat sig vara mer utsatta för aggressioner från dominanta bockar. Studier har också visat att de utvandrande djuren i genomsnitt var tyngre än stannande djur och det är möjligt att rådjuren måste uppnå en viss kondition för att kunna utvandra. Det kan vara så att vid en låg täthet och låg resurskonkurrens förblir fler djur i uppväxtområdet. Med en ökande täthet och konkurrens ökar utvandringsfrekvensen, men vid en hög täthet och hög konkurrens om resurser kan det vara så att många djur är i för dålig kondition för att klara av att utvandra.

Rådjur lever ensamma eller i små familjegrupper på 2 - 3 djur som ofta består av en get och hennes kid samt ibland även en vuxen bock. Ettåringar kan ses i sällskap med en vuxen bock eller en familjegrupp strax innan utvandring. Bockar lever mer ensamma än getter under sommar och revirhävande. Getter som strax ska föda söker avskildhet.

Bockar inrättar på våren (mars-april) ett revir som upprätthålls över brunsten i juli och augusti. Reviret försvaras genom revirmarkeringar och genom att aggressivt jaga bort andra bockar. Det första reviret etableras vid 2 - 4 års ålder och bockarna håller sina revir, relativt ortstroget i genomsnitt upp till cirka 5 - 7 års ålder. Ej revirhävande bockar kan ha större hemområden och röra sig över flera revirbockars revir. En annan strategi är att hålla sig perifert i små områden om ett par eller några hektar i gränsområdet mellan dominanta bockars revir. Ytterligare en strategi

är att inta en underordnad ställning och då tolereras i en dominant bocks revir.

Getter hävdar inte revir, även om aggressioner mellan getter kan ses. Normalt ses stora överlapp mellan getters hemområden, även om det ofta är fråga om närbesläktade getter. Getter har också ett kärnområde i hemområdet som ofta är större än motsvarande hos bockarna och getter kan röra sig över flera bockars revir. Det är vanligt att getter gör "brunstexkursioner" utanför sitt normala hemområde.

När revirhävdandet avtar under hösten börjar det bli vanligare med grupper på fyra eller fler djur och det är också vanligare att djur håller sig tillsammans med ett eller flera djur än att de går ensamma. Genomsnittlig gruppstorlek ökar med graden av öppenhet i landskapet och i jordbruksdominerade landskap ökar gruppstorlek med storlek på fält och med ökad homogenitet i landskapet. Under våren bryts de större grupperna upp då bockarna också inrättar revir och ungdjur börjar vandra ut.

Hemområdesstorlek för rådjur i genomsnitt i södra Sverige.

Bock: Sällan över 100 hektar. Storleken varierar beroende på årstid och populationstäthet. 35–50 hektar under sommar och 40–100 hektar under vintern. Vid högre tätheter minskar hemområdesstorleken.

Get: 25–40 hektar på sommaren och 35–70 hektar under vintern.

Rådjursstammen i Östergötland

Rådjuren finns utspridd över hela länet. Inom vissa områden med extremt höga tätheter av dov- och kronvilt förekommer rådjuren i liten omfattning.

Den senaste treårsperioden har rådjursstammen och förvaltningen förändrats enligt följande:

- andelen fällda bockar av den totala avskjutningen är väldigt hög. I treårsmedelvärde utgjorde bockarna 50 procent av den totala avskjutningen.
- andelen kid i avskjutningen är låg och utgjorde endast 23 procent av den totala avskjutningen i treårsmedelvärde.

Målsättning för rådjursstammen

Länsstyrelsen i Östergötland har i samråd med länets viltförvaltningsdelegation fastställt dessa mål och riktlinjer för länets rådjursstammar och syftar till att vara vägledande för skötseln och jakten på rådjur. De syftar även till att kunna vara vägledande i förvaltningen för friska och livskraftiga rådjursstammar i balans med övriga klövviltstammar, foderresurser och skadenivåer.

Rådjursjakten genomsyras av starka traditioner i Sverige och regleras till skillnad från älg och kronvilt inte av licenstilldelningar. Rådjurens förhållandevis små hemområden gör det möjligt att även på mindre och medelstora områden bedriva en kvalitativ förvaltning. Trots detta krävs ett samarbete över större områden för att förvalta en egen rådjursstam. Rådjursstammarna varierar inom länet och inom skötselområden bör mål för rådjurstätheten anges i respektive skötselplan i antal per 1000 hektar.

- Könsfördelningen ska vara jämnt fördelad
- Andelen bockar i den totala avskjutningen ska minska

Uppföljning

Den inventeringsmetod som bör användas är avskjutningsstatistik.

Jaktliga rekommendationer för Rådjur

- Andelen kid av den totala avskjutningen i etablerade områden med bra sammansättning ska ligga på minst 50%.
- Fördelning i avskjutning av vuxna djur ska anpassas efter rådande sammansättning och målsättningen.
- Vid selektiv avskjutning under exempelvis bockjakten bör enbart bockar av sämre kvalitet eller bockar som går på retur fällas.
- Vill man öka stammen bör man vara mycket restriktiv med att skjuta vuxna hondjur och revirhävande bockar.

Bilaga 6. Vildsvin

År 2022 togs det fram en förvaltningsplan för vildsvin, se planen för ytterligare information gällande förvaltning av vildsvin. Denna bilaga är utdrag från delar av den förvaltningsplanen.

Fakta om vildsvin

Vildsvin är sociala djur och lever i flockar. De bildar matriarkat om ett par eller flera suggor med kultingar och fjolårdsdjur med en styrande ledarsugga, detta gör att avkomman blir väl omhändertagen. I grupper utan en erfaren äldre sugga kan årsgyltor bli betäckta under sitt första levnadsår. De unga galtarna lever oftast med flocken under sitt första levnadsår och lever därefter ofta som enstöringar.

Till skillnad från hjortdjuren är vildsvinet ingen idisslare. Det är en allätare som även kan äta animalisk föda, även om 90% av födan utgörs av vegetabilier. Under sommarhalvåret så betas växter till stor del. Exempelvis är odlade grödor som spannmål, vall och potatis. Även nötter, ollon, frön och frukter är typisk föda för vildsvinet. Utfodring kan påverka vildsvinsstammar lokalt, särskilt hårda vintrar. Då vildsvinen delvis, likt annat klövvilt, även betar gräs och örter bidrar de till konkurrensen om det totala foderutbudet.

Vildsvinet är en ursprunglig art i Sverige som i stort sett utrotades under 1600-talet. Under 1980-talet rymde vildsvin från vilthägn runtomkring i landet. Detta ledde till att arten spred sig och 1988 beslutade Riksdagen att vildsvinet skulle utgöra en naturlig del av den svenska faunan.

Vildsvin är inte anpassade för stort snödjup. Under hårda vintrar kan vildsvinspopulationen minska temporärt. Med snöfattiga vintrar och milda, torra vårar, kan man förvänta sig fler djur och därmed svårare skadeläge på grödor och fler vildsvinsolyckor i trafiken.

Vildsvinet har en hög reproduktion, den högsta bland svenska klövvilt. Anna Malmsten undersökte i sin doktorsavhandling *On the reproduction of female wild boar (Sus scrofa) in Sweden 2017*, reproduktionen hos vildsvin. I genomsnitt föder vildsvinssuggor 5,4 kultingar per kull och de föds nästan alltid på våren. Majoriteten av parningarna sker alltså på hösten när äggstockarna aktiveras av de kortare dagarna. Äldre och större suggor fick fler kultingar än vad yngre och mindre suggor fick. Suggan föder sina kultingar i en grop eller ett ordnat bo med torrt gräs eller liknande.

En studie i Sörmland visade att 60 % av kultingarna överlevde till ett års ålder. Överlevnaden är sannolikt beroende av väderförhållandena under de första levnads månaderna och jakttrycket. Vildsvinen är nattaktiva och under dagtid vistas de i skyddade miljöer. De hävdar inga revir men har hemområden. Hemområdena är oftast stora, ibland uppemot ett par tusen hektar. De kan flytta sig flera kilometer under samma natt. Vilket innebär att en och samma grupp kan observeras vid flera åtlar och åkrar under samma natt. Olika flockar kan även besöka samma åtlar, då hemområdena är överlappande.

Vildsvinsstammen i Östergötland

Vildsvin finns utspridda över hela länet. Största koncentrationen av vildsvin återfinns i de centrala delarna av länet, från Ödeshög till Valdemarsviks kommun. Vildsvinen hade sitt toppår 2019 där ca 17 000 vildsvin fälldes i länet. Efter det har avskjutningen minskat de senaste tre åren. Under jaktåret 2022/2023 fälldes ca 10 400 vildsvin.

Målsättning för vildsvinsstammen

Länsstyrelsen i Östergötland har i samråd med länets viltförvaltningsdelegation fastställt dessa mål och riktlinjer för länets vildsvinsstammar och syftar till att vara vägledande för skötseln och jakten på vildsvin. De syftar även till att kunna vara vägledande i förvaltningen för friska och livskraftiga vildsvinsstammar i balans med övriga klövviltstammar, foderresurser och skadenivåer.

- Ökad samverkan och samarbete på alla nivåer ska främjas i vildsvinsförvaltningen, där stammen ska anpassas efter lokala förutsättningar
- Vildsvinsstammarna varierar inom länet och inom eventuella skötselområden bör mål för vildsvinstätheten anges i respektive skötselplan i antal per 1000 hektar
- Vildsvinsskador inom jordbruket vara så lågt att det inte väsentligt försvårar primärproduktionen inom jordbruket

Uppföljning

Den inventeringsmetod som bör användas är avskjutningsstatistik.

Jaktliga rekommendationer för Vildsvin

- Koordinera samverkad jakt över större områden, ex skötselområden.
- Inrikta avskjutningen på årsgrisar och unga djur. Vid selektiv jakt, inrikta er om möjligt på hondjur framför handjur. För att ytterligare begränsa tillväxten behöver även äldre hondjur skjutas, bedriv sådan jakt selektivt på förslagsvis åtelplats under perioden oktober–december då risken är som minst att suggan är kulingförande.
- Ingen åteljakt bör bedrivas under vegetationsperioden, då ska jakten ske i växande gröda för att störa vildsvinen från de skadekänsliga områdena.
- Drevjakter med hundar bör inte bedrivas så frekvent samt försök koordinera drevjakter över större områden.
- För att minimera risken för olyckor och skador, anlägg inte en åtelplats i närheten av skadekänsliga områden som åkermark, större vägar, järnväg, trädgårdar, fritidsboenden eller sport/grönområden.
- Öppen dialog mellan markägare, lantbrukare och jägare för att komma fram till de åtgärder och jaktmetoder som är bäst anpassade för området. Ett gott samarbete gynnar alla.
- Skriftliga avtal kan vara bra i syfte att förtydliga vad som förväntas av jakträttsinnehavaren respektive markägaren.